

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Philip Herrström

Boilerplate ur ett processrättsligt perspektiv

*Särskilt om integrationsklausulens
effekter på bevisprövningen*

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Lotta Maunsbach

Ämnesområde:
Civilprocessrätt/
Skiljemannarätt

Termin
VT 2012

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställningar	7
1.2 Metod och material	7
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Disposition	9
2 INTEGRATIONSKLAUSULENS ÖVERGRIPANDE INNEBÖRD, KARAKTÄR OCH SYFTE	10
2.1 Integrationsklausulens innebörd och syfte	10
2.2 Integrationsklausulens karaktär	12
2.3 Några andra boilerplateklausuler	15
2.3.1 Ändringar i avtalet (No oral amendments)	16
2.3.2 Icke avstående-klausuler (No waiver-klausuler)	17
2.3.3 Rubriker och avtalsingress (Headings and recitals)	18
2.4 The parol evidence rule	19
2.4.1 Allmänt om innebörden och syftet med <i>the parol evidence rule</i>	19
2.4.2 Regelns karaktär – materiell eller processuell?	20
2.4.3 Integrationsfrågan	22
2.4.4 Undantagen till the parol evidence rule	23
3 INTERNATIONELLA REGELVERK	25
3.1 Principles of European Contract Law (PECL)	25
3.2 UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC) 2010	26
3.3 Sammanfattning	26
4 BEVISREGLER I ALLMÄN DOMSTOL OCH SKILJEFÖRFARANDE	27
4.1 Allmän domstol	27

4.2	Skiljeförfarande	28
4.2.1	Lagen om skiljeförfarande	28
4.2.2	Institutionellt förfarande	30
4.3	Europakonventionen och frivilligt avstående från rättigheter	32
4.3.1	Artikel 6.1 EKMR	32
4.3.2	Frivilligt avstående från rättigheter	33
4.4	Gränserna för partsautonomin och parternas möjligheter att förfoga över bevisningen genom avtal	36
4.4.1	Allmän domstol	36
4.4.1.1	Inledning	36
4.4.1.2	NJA 1994 s. 712 (I-III)	39
4.4.1.3	Doktrin	40
4.4.1.4	Sammanfattning	42
4.4.2	Skiljeförfarande	45
4.4.2.1	Inledning	45
4.4.2.2	Doktrin	48
4.4.2.3	Sammanfattning	50
5	KONKLUSIONER OCH AVSLUTANDE SYNPUNKTER	52
5.1	Allmänt	52
5.2	Allmän domstol	52
5.3	Skiljeförfarande	53
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	57
	Offentligt tryck	57
	Böcker	58
	Artiklar	60
	Övrigt	63
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	64

Summary

Boilerplate is a term used to describe standardized clauses that often appear at the end of a contract and deals with general issues that are not dependent on the nature or scope of the agreement. There are several different boilerplates, one of which is the *entire agreement clause*. The entire agreement clause has become very common in Swedish law due to the internationalization of Swedish business law. An entire agreement clause typically states that the written contract contains the entire agreement between the parties, and supersedes all oral or written agreements, representations, understandings etc. When the parties have entered a major commercial agreement it has often been preceded by negotiations which have generated drafts, letters of intent and such. If the parties eliminate all the circumstances that preceded the conclusion of the contract they will achieve some contractual certainty and thus a good overview of their commercial relationship.

In the Anglo-American legal systems the entire agreement clause is ancillary to an underlying rule, *the parol evidence rule*. The function of *the parol evidence rule* is to provide the entire agreement clause its legal effect. An entire agreement clause acknowledges the intent of the parties that the written contract is completely integrated. Such an intention is necessary in order for the parol evidence rule to be applicable to its full extent. The parties may thus not adduce extrinsic evidence to contradict, add or modify the written integrated contract. There exists no rule that corresponds to the parol evidence rule in Swedish law. On the contrary, there is in Swedish law provisions that contradict an application of the entire agreement clause. Two fundamental principles of Swedish procedural law are that the parties are allowed to bring any evidence they deem necessary into court and procedural clauses are not binding. Therefore, an entire agreement clause, which is designed to limit the ability of the parties to adduce evidence, cannot obtain its true legal effect in a court proceeding. Despite this, the entire agreement clause exists in almost every major commercial contract.

As mentioned above, the entire agreement clauses are often found in large commercial contracts. As is well known, the arbitration proceeding is the natural judicial dispute resolution scheme when commercial parties cannot agree. The reason is often said to be the flexible nature of arbitration in which the parties themselves can control the procedure to a large extent. From this aspect, it is of great interest to investigate whether an entire agreement clause could obtain any effect regarding the question of admissibility of evidence in arbitration. In other words, can the parties limit the evidence in the arbitration by incorporate an entire agreement clause into their contract? The question is not easily answered for several reasons.

Among other things, the entire agreement clauses' enforcement causes a clash between two fundamental principles of Swedish procedural law - the

principle of party autonomy and the procedural rights. The doctrine has pointed out several factors that they consider being crucial in assessing whether the principle of party autonomy will give way to the procedural rights. The general conclusions reached in this thesis are that an entire agreement clause should imply a limitation of the evidence in arbitration. Though, it is required that the arbitrators consider very carefully before acting *ex officio*. The arbitrators should not decide that certain evidence is inadmissible in the absence of an objection from one of the parties. The arbitrators should in each case consider whether the procedural rights, conferred by LSF and the ECHR, are compromised. The question addressed in this thesis is therefore which legal effect an entire agreement clause has when it is used in contracts that are governed by Swedish law and subject to the fundamental principles of Swedish procedural law.

Sammanfattning

Boilerplate är en term som används för att beskriva standardiserade klausuler som ofta återfinns i slutet av ett avtal och som behandlar generella frågor som inte är beroende av avtalets art eller omfattning. Det finns flertalet olika *boilerplate*, varav en är integrationsklausulen. Klausulen har i och med internationaliseringen av den kommersiella rätten blivit mycket vanligt förekommande i svenska avtal. Den syftar till att eliminera, eller i vart fall reducera, betydelsen av s.k. avtalspreliminärer. När parterna ska ingå ett större kommersiellt avtal har det ofta föregåtts av förhandlingar varvid avtalsutkast och dylikt har cirkulerat. Om parterna eliminerar samtliga omständigheter som föregått avtalsslutet erhåller de ett visst mått av förutsebarhet och en god överblick av deras rättsliga mellanhavande.

I de angloamerikanska rättsordningarna är integrationsklausulen accessorisk med en bakomliggande regel, den s.k. *the parol evidence rule*. Regelns funktion är i princip densamma som en integrationsklausuls. Klausulen inkorporeras för att bekräfta parternas intentioner att tillämpa regeln. Regeln utesluter i sin tur samtliga avtalspreliminärer från parternas rättsliga mellanhavanden. De får därmed inte föra bevisning om omständigheter före avtalsslutet för att motsäga, komplettera eller ändra det skriftliga, integrerade avtalet. Svensk rätt har ingen motsvarighet till *the parol evidence rule*. Tvärtom finns det i svensk rätt bestämmelser som talar emot en tillämpning av integrationsklausuler. I Sverige tillämpas bl.a. principen om fri bevisföring varför parterna är tillåtna att föra den bevisning de anser erforderlig. Därtill gäller principen om processuella överenskommelsers ogiltighet utan stöd i lag. En klausul som avser att begränsa parternas möjligheter att föra bevisning kan därför inte erhålla sin sanna rättsliga verkan i ett förfarande vid allmän domstol. Trots detta återfinns integrationsklausulen i de flesta kommersiella avtal.

Skiljeförfarandet är oftast den naturliga judiciella tvistelösningsordningen när större kommersiella parter inte kan komma överens. Anledningen sägs ofta vara skiljeförfarandets flexibla natur vari parterna kan styra förfarandet i stor utsträckning. Ur denna aspekt är det av stort intresse att undersöka huruvida en integrationsklausul kan erhålla någon verkan beträffande bevisningen i ett skiljeförfarande. Med andra ord, kan parterna begränsa bevisföringen i ett skiljeförfarande med hjälp av en integrationsklausul? Frågan är inte lättbesvarad. Bland annat innebär integrationsklausulens tillämpning en kollision mellan grundläggande processrättsliga principer, däribland principen om partsautonomi och kravet på ett rättssäkert förfarande. I doktrin har det diskuterats hur man gör en bedömning av gränsen för när partsautonomin får ge vika för rättssäkerheten. Den generella slutsats som har dragits är att en integrationsklausul bör innebära en begränsning av bevisföringen i ett skiljeförfarande. Det krävs dock att skiljenämnden beaktar de rättsskydd som följer av LSF och EKMR och nog överväger innan de agerar *ex officio*.

Förkortningar

AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.
DCFR	Draft Common Frame of Reference
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.
HD	Högsta domstolen
IBA	International Bar Association.
ICC	International Chamber of Commerce
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
LSF	Lagen (1999:116) om skiljeförfarande
NJA	Nytt juridiskt arkiv avdelning I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv avdelning II
PECL	Principles of European Contract Law
PICC	UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
Restatement (second)	Restatement Second of Contracts
RF	Regeringsformen (1974:152)
RH	Rättsfall från hovrätterna
RoA	Rules of Arbitration
RSH	Skiljedomsregler för Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut
SCC	Stockholm Chamber of Commerce
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätten
UCC	Uniform Commercial Code
UNCITRAL	United Nations Commission on International Trade Law
UNIDROIT	International Institute for the Unification of Private Law

1 Inledning

Detta examensarbete ska behandla integrationsklausulen. På grund av klausulens angloamerikanska ursprung benämns den även i doktrin såsom ”*merger clause*”, ”*integration clause*” och ”*entire agreement clause*”.¹ Integrationsklausulen kategoriseras vanligtvis som en s.k. *boilerplate* och utgör också den mest frekvent använda *boilerplateklausulen*.² Begreppet *boilerplate* härrör från den angloamerikanska avtalsskrivningstraditionen där *boilerplate* är en term för att beskriva klausuler av standardiserad karaktär som inte är specifika för avtalets art och omfattning.³ På grund av dess standardiserade karaktär ser man olika former av boilerplateklausuler i de flesta typer av kommersiella avtal såsom köpavtal, agentavtal, avtal om företagsöverlåtelse, entreprenadavtal, m.fl.⁴

När ett kommersiellt avtal sluts har det ofta föregåtts av längre förhandlingar och parterna kan därmed ha ett berättigat intresse av att utesluta samtliga avtalspreliminärer som har uppstått i och med de föravtal och utkast som troligtvis har cirkulerat. På så sätt främjas en förutsebarhet inför det framtida mellanhavandet när parterna ersätter samtliga avtalspreliminärer med ett skriftligt dokument och de erhåller således en god överblick av rättsförhållandet. I angloamerikansk rätt erhålls denna förutsebarhet med hjälp av en integrationsklausul. Klausulens rättsverkan i angloamerikansk rätt är dock accessorisk med en bakomliggande regel – *the parol evidence rule*.⁵ Det är en bevisavskärningsregel med materiella rättsverkningar. Regeln avser att uppnå en viss bevisavskärning på så sätt att s.k. utanförliggande bevisning inte får föras för att motsäga, komplettera eller lägga till avtalsförpliktelser till ett skriftligt dokument, under förutsättning att dokumentet är fullständigt integrerat. Utanförliggande bevisning kan vara både muntlig och skriftlig.⁶ Att avtalet är integrerat innebär att det ska utgöra parternas fullständiga och slutliga reglering av deras mellanhavande. Integrationsklausulen har i princip samma verkan som *the parol evidence rule*.⁷ I och med en integrationsklausul bekräftar dock parterna explicit deras intention att avtalet ska vara integrerat och att *the*

¹ Farnsworth, E. Allan, *Farnsworth on Contracts Vol. II*, 3 upplagan, New York, 2004, s. 233 [nedan Farnsworth] och Björnstad, Henrik W., *Entire Agreement*, opublicerad specialavhandling (http://www.jus.uio.no/ifp/anglo_project/index.html), Oslo, 2007, s. 5. [nedan Björnstad].

² Gorton, Lars, *Integrationsklausuler och några andra boilerplateklausuler*, Ny Juridik Nr 4 2009, Jure Förlag, s. 8. [nedan Gorton, *Integrationsklausuler*].

³ Edlund, *Boilerplate på svenska*, Svensk Juristtidning 2001 s. 172 [nedan Edlund].

⁴ Gorton, *Integrationsklausuler*, s. 8.

⁵ Även kallad *the extrinsic evidence rule*. Se bl.a. Hellner, Jan, *The parol evidence rule och tolkningen av skriftliga avtal*, Festskrift till Bertil Bengtsson, Stockholm 1993, s. 185 ff. [nedan Hellner]. Jfr den franska motsvarigheten i art. 1341 i *Code civil*, Adlercreutz, Axel, *Om den rättsliga betydelsen av skriftlig avtalsform och om integrationsklausuler*, Festskrift till Jan Ramberg, Stockholm, 1996, s. 19 [nedan Adlercreutz].

⁶ *Parol* översätts till svenska som ”muntlig”, ”oral”. *Extrinsic*, som är en mer rättvisande benämning på regeln, betyder ”utanförliggande”, ”oväsentlig”, ”yttre”, ”utvändig”.

⁷ Adlercreutz, s. 24.

parol evidence rule därmed ska tillämpas. I Sverige existerar dock inte en för integrationsklausulen accessorisk regel. Likväl finner man gemenligen integrationsklausuler i kommersiella avtal. En bidragande anledning till detta synes vara en mer tilltagen internationalisering av svensk kommersiell rätt.⁸

Att inkludera en integrationsklausul i ett avtal grundar sig ofta i faktorer som förutsebarhet, riskfördelning och processekonomi.⁹ Förutsebarheten erhålls i och med att tidigare och för mellanhavandet utomstående uttalanden, handlingar, avtalsutkast och dylikt inte ska beaktas av domstol eller skiljenämnd.¹⁰ På så sätt avser man att uppnå en avgränsning av parternas rättsliga mellanhavande.¹¹

Problemet i svensk rätt är dock tudelat. För det första saknas en accessorisk regel likt *the parol evidence rule* som är tillämplig i samband med en integrationsklausul. Integrationsklausulen är därför, för svensk rätts del, svår att sätta in i ett sammanhang och på så sätt berättiga dess tillämpning.¹² För det andra tillämpar svensk rätt principen om fri bevisprövning. Domstolen har därav en begränsad, nästintill icke existerande, möjlighet att avvisa bevisning med stöd av lag.¹³ Frågan är därtill huruvida domstol kan erhålla denna befogenhet via ett mellan parterna ingått avtal innehållande en integrationsklausul och på så sätt ges möjligheten att avvisa bevisning som åberopas i strid med klausulen. Här ställs principerna om partautonomi och parternas avtalsfrihet på sin spets i och med att de kolliderar med principen om fri bevisprövning och kraven på rättssäkerhet. Vidare måste en åtskillnad uppmärksammas beträffande klausulens tillämpning i allmän domstol respektive skiljeförfarande. Ett skiljeförfarande erbjuder en starkare partsautonomi vilket leder till att parterna på förhand kan skissa ut förfarandet efter egna önskemål. Det krävs dock att skiljemännen uppmärksammar partsautonomins gränser för att reducera klanderrisken.

Avslutningsvis är det inte helt enkelt att avgöra integrationsklausulens karaktär. Den har uppenbara civilrättsliga verkningar, men det finns likväl tydliga processrättsliga aspekter i form av påverkningar på bevisprövningen. Det verkar därmed som om klausulen befinner sig i ett gränsland mellan civilrätt och processrätt, vilket inte underlättar bedömningen av integrationsklausulen.

⁸ Jan-Mikael Bexhed, *Anglo-amerikansk rättsimperialism och svensk avtalskrivningstradition – några synpunkter*, Vänbok till Erland Strömbäck, Svenska Försäkringsföreningen, Stockholm, 1996 s. 43 f, [nedan Bexhed].

⁹ Gorton, Lars, *Merger clauses in business contracts*, Festskrift till Lars Heuman, Stockholm, 2008, s. 182 [nedan Gorton, *Merger clauses*], Peel, Edwin & Treitel, Guenter H., *The Law of Contract*, 12 upplagan, London, 2007, s. 213 [nedan Peel & Treitel], Björnstad, 2007, s. 34-35, Farnsworth, 2004, s. 219 ff.

¹⁰ Gorton, *Merger clauses*, s. 183, Gorton, *Integrationsklausuler*, s.10.

¹¹ Gorton, *Merger clauses*, s. 197.

¹² Hellner, s. 201.

¹³ Fitger, Peter, *Rättegångsbalken. En kommentar på Internet*, RB, Zeteo/Nordstedts Juridik AB, version den 2011-10-20, kommentaren till 35 kap. 7 §, [nedan Fitger, *Rättegångsbalken*].

1.1 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens övergripande syfte är att utreda *integrationsklausulens rättsliga verkan och effekter i bevishänseende*.

Med en integrationsklausul avser parterna att utesluta utanförliggande omständigheter från deras rättsliga mellanhavande. Parternas intentioner att avgränsa mellanhavandet med hjälp av en integrationsklausul resulterar dock i en manövrering av bevisföringen och bevisvärderingen. I och med att man kan skönja denna processuella aspekt uppstår frågan om parterna har möjligheten att sinsemellan upprätta processuella överenskommelser med effekten att styra bevisprövningen. Med tanke på att integrationsklausulerna i de allra flesta fall återfinns i kommersiella avtal och att de flesta tvister avseende kommersiella avtal hänskjuts till skiljeförfarande kommer även integrationsklausulens verkan i ett skiljeförfarande vara centralt för uppsatsen.

De frågor som följaktligen ska besvaras är:

- Kan en integrationsklausul som parterna på förhand för in i ett avtal påverka bevisprövningen i en efterföljande process i *allmän domstol*?
- Besvaras ovanstående fråga annorlunda om den efterföljande processen sker i ett *skiljeförfarande*?
- Är ett mellan parterna ingått avtal om att *begränsa bevisprövningen* över huvud taget godtagbart inom ramen för svensk rätt?
- Hur ska och bör en *skiljenämnd agera* om bevisning åberopas i strid med en integrationsklausul?

1.2 Metod och material

Vid författandet av denna uppsats har en regelanalytisk metod tillämpats. En benämning såsom traditionell rättsdogmatisk metod har undvikits, i och med begreppets omfattning och användning går att ifrågasätta.¹⁴ Valda metod innebär att det är de klassiska rättskällorna som ligger till grund för uppsatsen och en juridisk analytisk studie har skett av relevanta rättsinstitut och rättsregler. Sålunda har studier skett av lagtext, rättspraxis, förarbeten och doktrin för att på ett tillfredställande sätt belysa relevanta aspekter av integrationsklausulens bakgrund, syfte och rättsverkan.

¹⁴ Se t.ex. Peczenik, Aleksander, *Juridikens teori och metod*, Fritzes Förlag AB Graphic Systems, Göteborg 1995, s. 33 ff. och Hellner, Jan, *Metodproblem i Rättsvetenskapen. Studier i förmögenhetsrätt*, Stockholm 2001, s. 22 f. Se även Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004 s. 1, s. 4.

På grundval av dess ursprung i *common law* har till viss del en metod som närmar sig den komparativa metoden använts.¹⁵ Integrationsklausulens ställning i den amerikanska och engelska rätten har behandlats, om än kortfattat. I dessa avsnitt har amerikansk rätt behandlats först och därefter den engelska rätten. Avslutningsvis har en jämförelse skett med svensk rätt, detta gäller dock inte alla avsnitt. I en del avsnitt har det inte varit relevant, eller ens möjligt inom ramen för uppsatsen, att försöka beskriva den aktuella situationen ur ett svensk rätts perspektiv. Exempel på detta är avsnitt 2.4.3 om integrationsfrågan.

I och med integrationsklausulens ursprung har även utländska rättskällor använts vid utredningen. Hänsyn har tagits till att regleringar av vissa rättsliga frågor inte bara kan vara olika utformade utan att de även kan vara återgivna i andra delar av de främmande rättsordningarna. Beträffande doktrin har ett par standardverk använts för att utreda integrationsklausulens och *the parol evidence rules'* ställning i den angloamerikanska rätten. Material som berör denna fråga är omfattande varför endast ett begränsat urval har beaktats. Till stor del har standardverk såsom Fansworths *Fansworth on Contracts* och Peel & Treitel's *The Law of Contract* utgjort utgångspunkten.

Vad gäller den inhemska rätten är tillgängligt material om integrationsklausuler däremot knapert. Till stor del behandlas integrationsklausulen ur ett strikt civilrättsligt perspektiv varför dess processrättsliga aspekter hamnar i skymundan. Material om klausulens civilrättsliga sida har även tillgodogjorts, vari artiklar i juridiska tidsskrifter varit utgångspunkten. Däribland artiklar från Björnstad, Adlercreutz, Sjöman och Gorton, m.fl. Doktrin som behandlar den processrättsliga aspekten har emellertid varit svår att finna. Till stor del har utgångspunkten varit civilprocessrättsliga och skiljemannarättsliga standardverk såsom Madsens, Cars, Linskogs och Olsson & Kvarts kommentarer till lagen om skiljeförfarande. Även Lars Heumans bok *Skiljemannarätt* har utgjort en viktig grund. Att däremot finna källor beträffande frågor om processuella avtal, och däribland avtal om bevisbegränsning, har inte skett lättvindigt. En del källor har hämtats från utländsk rätt, men även Lindells *Partsautonomins gränser* och artiklar från Westberg har utgjort en god grund utöver de standardverk som angivits ovan.

Rättspraxis får i arbetet en något undanskynd roll eftersom relativt få rättsfall berör den aktuella problematiken. NJA 1994 s. 712 (I-III) har varit central för avsnitt 4.4, men i övrigt har andra rättsfall använts för att tydliggöra vissa problemområden eller påvisa domstolens ställningstagande i en viss fråga.

¹⁵ Jfr dock Bogdan, Michael, *Komparativ Rättskunskap*, 2:a upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2003, s. 21 ff. Metoden som delvis använts i uppsatsen kan därför inte, med all rätta, benämnas som komparativ.

1.3 Avgränsningar

Följande avgränsningar och utgångspunkter gäller för detta arbete:

Avtalsparterna är två relativt jämnstarka kommersiella parter, varför exempelvis konsumenträttsliga och arbetsrättsliga förhållanden inte kommer att beaktas inom ramen för denna uppsats. Egentligen finns det skäl att redogöra för den grundläggande engelska och amerikanska avtalsrätten, men principer för angloamerikansk avtalstolkning är ett tämligen komplicerat område som inte ryms inom ramarna för denna uppsats. Svensk avtalsrätt kommer även det att lämnas därhän. Uppsatsen kommer att koncentreras på integrationsklausulens processrättsliga aspekter. Detta utesluter dock inte att klausulen till viss del måste beaktas ur ett civilrättsligt perspektiv, men tyngdpunkten ligger dock på dess processrättsliga aspekter. Sålunda kommer inte frågor om avtalstolkning, skadestånd, avtalsvite och avtalsrättslig ogiltighet att behandlas. Frågor kring edition och preklusion kommer inte att utredas, men kan komma att beröras kortfattat i illustrativt syfte. Det är inte möjligt att inom ramen för uppsatsen redogöra för samtliga relevanta institutionella skiljeförfarandereglementen varför ett urval har gjorts. De reglementen som har valts är Stockholms Handelskammars Regler för Skiljeförfarande och ICC:s skiljedomsregler från 2010.

1.4 Disposition

Arbetet är disponerat enligt följande.

Kapitel 2 behandlar integrationsklausulens övergripande innebörd och syfte. Här diskuteras bl.a. hur integrationsklausulen kan karakteriseras utifrån svensk rätts perspektiv och vad klausulen fyller för funktion. Vidare utreds begreppet *boilerplate* och det sker en redovisning av andra typiska boilerplateklausuler. Även den angloamerikanska, och för integrationsklausulen bakomliggande, regeln *The parol evidence rule* kommer att redovisas under detta avsnitt. På så sätt följer en förklaring till integrationsklausulens ställning i den angloamerikanska avtalsrätten.

Kapitel 3 består av en kortare utredning av integrationsklausulens förekomst i internationella regelverk.

I kapitel 4 sker en genomgång av de relevanta bevisreglerna i RB, LSF samt ett par skiljedomsreglementen. Även EKMR:s inverkan på de svenska bevisreglerna kommer att beaktas. Därefter behandlas partsautonomins förhållande till bevisreglerna genom att utreda parternas möjligheter att genom avtal styra bevisprövningen. Avslutningsvis sker i kapitel 5 en sammanfattning av de konklusioner som har dragits under uppsatsens gång och några synpunkter kommer att ges med anledning av det rådande rättsläget.

2 Integrationsklausulens övergripande innebörd, karaktär och syfte

I följande avsnitt kommer integrationsklausulen undersökas lite närmare, innan den i efterföljande kapitel kommer att behandlas i förhållande till svenska bevisregler. Därav följer här en utredning av integrationsklausulens innebörd, syfte och karaktär. Likafullt kommer några andra typiska *boilerplateklausuler* att redovisas. På så sätt kan läsaren bilda sig en uppfattning av begreppet *boilerplate*. Avslutningsvis kommer *the parol evidence rule* redovisas. På så sätt erhålls en förståelse av integrationsklausulens ställning i angloamerikansk rätt. Först följer några typiska integrationsklausuler som de kan vara utformade i kommersiella avtal:

- *Detta avtal utgör parternas fullständiga reglering av de frågor som avtalet berör. Alla muntliga eller skriftliga åtaganden och utfästelser som föregått avtalet ersätts av detta avtal med bilagor.*¹⁶
- *This contract completely embodies the terms of the parties agreement. Any modification to this contract must be made in writing.*¹⁷
- *This Contract together with its Appendixes represents the entire understanding, and constitutes the whole agreement, in relation to its subject matter and supersedes any previous agreement or understanding between the Parties (whether oral or written) with respect to the matters set forth in this Contract.*¹⁸

2.1 Integrationsklausulens innebörd och syfte

Den gängse uppfattningen av en integrationsklausul är att den eliminerar, eller i vart fall reducerar, betydelsen av muntliga eller skriftliga uttalanden, åtaganden och dylikt.¹⁹ Avsikten är att eliminera alla omständigheter som

¹⁶ Klausulen är hämtad från Edlund, s. 172.

¹⁷ Kombinerad integrationsklausul och *no oral amendments-klausul*. Klausulen är hämtad från Ramberg, Jan och Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 8 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2010, s. 167. [nedan Ramberg & Ramberg].

¹⁸ Klausulen är hämtad från Högberg, Alf Petter, *Kontraktstolkning*, Oslo, 2006, s. 155.

¹⁹ Adlercreutz, s. 18, Sjöman, Erik, *Integrationsklausuler och dispositiv rätt*, Juridisk Tidskrift, nr 4, 2002/03, s 935 [nedan Sjöman, *Integrationsklausuler*], Gorton,

inte införts i det slutliga avtalsdokumentet och som på något sätt kan påverka avtalsinnehållet.²⁰ Målet är att avtalet ska utgöra parternas fullständiga reglering. En domstol eller skiljenämnd ska därav inte beakta något annat än den skriftliga avtalstexten.²¹ Som en konsekvens härav får inte parterna föra någon s.k. utanförliggande bevisning, dvs. bevisning om omständigheter som uteslutits i och med att avtalet utgör parternas fullständiga reglering.

I rättsordningar tillhörande *common law* traditionen går integrationsklausulens funktion hand i hand med *the parol evidence rule*. Integrationsklausulen är där ett sätt för parterna att visa att de vill tillämpa *the parol evidence rule*. Svensk rätt saknar dock för klausulen understödjande bestämmelser. Avsaknaden resulterar i att det blir svårt att ge integrationsklausulen dess faktiska rättsliga verkan.

Integrationsklausulen avser som sagt att parterna inte ska tillåtas föra viss bevisning. Detta ställer den på kant med svenska bevisregler.²² Som utgångspunkt gäller RB:s indispositiva regler om fri bevisföring och fri bevisvärdering.²³ Frågan huruvida parterna kan avtala om att begränsa bevisningen kommer att behandlas nedan, men här kan klargöras att det rör sig om en kollision mellan grundläggande processrättsliga principer. Den ena sidan består av principen om fri bevisprövning och principen om processuella överenskommelsers²⁴ ogiltighet.²⁵ Motpolen, om man så vill, utgörs av principen om partsautonomi²⁶ och avtalsrättens grundläggande princip om avtalsfrihet. Enligt dessa principer får parterna fritt disponera över sina mellanhavanden och fritt förfoga över avtalet genom att exempelvis begränsa detta mellanhavande till det skriftliga dokumentet. Den kollision som härmed uppstår existerar inte i de rättsordningar varifrån integrationsklausuler härstammar.²⁷

Sammantaget är tanken att en integrationsklausul i huvudsak ska öka förutsebarheten, minska processkostnaderna och styra riskfördelningen.²⁸ Förutsebarheten erhålls i och med att man begränsar mellanhavandet till det skriftliga avtalsdokumentet. På så sätt kan parterna, utan större svårigheter, överblicka sina rättigheter och skyldigheter utan risk för att omständigheter som uppkommit före avtalsslutet dyker upp och överraskar parterna.

Integrationsklausuler, s. 10. Svernlöv, Carl (red.), Rudenstam, Thomas, *Internationella avtal - i teori och praktik*, Stockholm 2003, s. 147 [nedan Svernlöv(red.), Rudenstam].

²⁰ Gorton, *Integrationsklausuler*, s. 10.

²¹ Gorton, *Integrationsklausuler*, s. 10

²² Gorton, *Merger clauses*, 191 f.

²³ 35 kap. 1 § RB.

²⁴ En processuell överenskommelse kan även gå under beteckningen *processavtal*. Ett *bevisavtal* är en typ av *processavtal*.

²⁵ Se Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 49 kap. 2 § RB, prop. 1942:5, s. 233 och NJA 1943 II s. 611 (Lagrådet).

²⁶ Traditionellt sätt inrymmer förevarande princip även dispositionsprincipen i den bemärkelsen att partsautonomins princip används i ett något vidare perspektiv.

²⁷ Gorton, *Integrationsklausuler*, s. 8, Gorton, *Boilerplateklausuler*, Erhvervsjuridisk tidskrift 2009/2, s. 178 [nedan Gorton, *Boilerplateklausuler*] och Adlercreutz, s. 20.

²⁸ Jfr *Watford Electronics Ltd v Sanderson CFL Ltd* [2001] EWCA Civ 317.

Ur en processekonomisk synpunkt sjunker kostnaderna som en konsekvens av att parterna begränsar bevismaterialet, en sällan förbisedd faktor vid avtalsskrivningen.²⁹ Likafullt avser parterna i många fall att åstadkomma en riskfördelning.³⁰ Enligt svensk praxis ska en riskallokering respekteras om det inte finns starka skäl att inte göra det.³¹

Klausulen kan dock inte tillämpas utan svårigheter. Det saknas som sagt bakomliggande regler och en tillämpning orsakar troligen kollisioner mellan grundläggande principer i svensk rätt. Innebörden är dock klar - klausulen ska eliminera betydelsen av utanförliggande omständigheter som har uppkommit före avtalsslutet. Huruvida integrationsklausulens innebörd kan förverkligas är emellertid beroende av hur man karakteriserar integrationsklausulen.

2.2 Integrationsklausulens karaktär

Den svenska civilprocessrätten är dualistisk i bemärkelsen att den gör en åtskillnad mellan materiell och formell rätt varigenom civilrätten tillhör den förstnämnda och processrätten den senare.³² Sålunda gäller det att skilja på avtal som erhåller materiella respektive formella rättsverkningar. Det gäller även att uppmärksamma när avtal får *både* processrättsliga och civilrättsliga, direkta eller indirekta, verkningar.

Avsikten med en integrationsklausul är att eliminera, eller i vart fall minska betydelsen av avtalspreliminärer som förekommit under avtalsförhandlingarna. En integrationsklausul skulle därmed kunna klassificeras som ett civilrättsligt avtal med uppenbara civilrättsliga verkningar. Att se klausulens verkningar som att vissa villkor eller omständigheter inte får beaktas vid avtalstolkningen är inte främmande, men integrationsklausulen erhåller även tydliga processuella inslag. Man kan tyda dess utformning som en begränsning av bevisföringen eller i vart fall en justering av bevisvärderingen varför det inte går att förneka dess processuella konsekvenser.³³ Det rör sig således om en klausul som befinner sig i gränslandet mellan civilrätt och processrätt. Denna typ av klausuler har ofta både processuella och civilrättsliga funktioner. I många fall förbises den processuella aspekten, men erhåller likväl civilrättsliga verkningar.

²⁹ Gorton, *Merger clauses*, s. 197.

³⁰ Björnestad, s. 28, 32.

³¹ NJA 1979 s. 483 och Svernlöv(red.) Rudenstam, s. 140. En integrationsklausul skulle knappast bli ogiltigförklarad på denna grund utom i undantagsfall.

³² Olivecrona, Karl, *Beviskyldigheten och den materiella rätten*, Almqvist & Wiksells boktryckeri, Uppsala 1930, s. 1 – 6., Lindblom, Per Henrik, *Processhinder – om skillnaden mellan materiell och formell rätt, särskilt vid bristande talerätt*, P. A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1974, s. 11. [nedan Lindblom].

³³ Heuman, Lars, *Officialprövning eller åberopsskyldighet vid tillämpningen av preklusioneregler?*, Juridisk Tidskrift, nr 1, 2006/07, s 60 [nedan Heuman, *Officialprövning*] och Adlercreutz, s. 24. Ett avtal som avser att påverka bevisningen i någon mån kan betecknas som ett *bevisavtal*.

En integrationsklausul medför att man avtalar bort sin rätt att till fullo utnyttja den fria bevisföringen, och därmed avser att få domstolen att avvisa bevisning som strider mot avtalet.³⁴ Det rör sig sålunda om ett *partiellt avstående* från en processuell rättighet. Ett partiellt avstående ska särskiljas från ett totalt avstående, exempelvis en skiljedomsklausul.³⁵ Ett totalt avstående innebär att parterna genom avtal skapar processhinder, dvs. avtalar bort ett förfarande vid allmän domstol.³⁶ En överenskommelse att begränsa bevisföringen är emellertid ett partiellt avstående från processuella rättigheter.³⁷ Om man bortser från avtal om bevisbördans placering tillhör bevisfrågor den processuella rättens område.³⁸ Det framstår då inte som obekant att se integrationsklausulen som en i vart fall delvis processuell överenskommelse. Det rör sig nämligen om en inskränkning av den fria bevisprövningen i och med att den faktiskt utgör ett försök att begränsa bevisföringen alternativt reglera bevisvärderingen.³⁹ Med andra ord en handlingsföreskrift för en domstol eller skiljenämnd att avvisa yttre bevisning vilket med stor sannolikhet är att se som processrättsligt betingat.

Även om man kan identifiera vissa processuella aspekter är det svårt att se att någon faktisk processuell rättsverkan realiserar. I Sverige gäller fri bevisprövning varför allmän domstol inte skulle avvisa bevisning som förs i strid mot en integrationsklausul. Därav erhåller troligtvis inte integrationsklausuler någon direkt processuell verkan beträffande förfarandet i allmän domstol, i vilket den skulle undantas från principen om fri bevisprövning. Man kan dock se integrationsklausulen som ett sätt att avtala om en justering av bevisvärderingen. Sannolikheten är tämligen större att klausulen kan erhålla indirekt effekt i fråga om bevisvärderingen.⁴⁰ När man påstår att syftet med klausulen är att påverka bevisprövning är det inte hela sanningen. Man kan även se det som att parterna begränsar deras rättsliga mellanhavande i ett civilrättsligt hänseende som i sin tur begränsar möjligheten att föra bevisning. Bedömningen av vad parternas rättsliga förhållande innefattar är en materiell avtalsrättslig bedömning som avgörs på grundval av allmänna avtalsrättsliga principer om avtalstolkning.⁴¹ På så sätt torde man kunna argumentera för att regeln erhåller materiell rättsverkan och avgörs utifrån allmänna avtalsrättsliga principer om avtalstolkning medan den erhåller den processrättsliga konsekvensen att bevisning inte blir aktuellt att föra om avtalspreliminärer i och med att de

³⁴ Lindskog, Stefan, *Skiljeförfarande – En kommentar*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2005, s 57 ff. [nedan Lindskog, *Skiljeförfarande*].

³⁵ Söderlund, Christer, *Multimodala tvistelösningsklausuler JT nr 1 2005/06*, s 187-197 [nedan Söderlund].

³⁶ Westberg, Peter, *Från statlig till privat rättskipning – reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning*, Ur Festskrift till Hans Ragnemalm, Juristförlaget i Lund, 2005, [nedan Westberg, *Från statlig till privat*], s 356.

³⁷ Söderlund, 187-197.

³⁸ Westberg, Peter, *Processtaktik och bevisbörda i dispositiva tvistemål. Festskrift till Per Henrik Lindblom*, Iustus Förlag, Uppsala, 2004, s 744 [nedan Westberg, *Processtaktik och bevisbörda*] och Westberg, *Från statlig till privat rättskipning*, s. 354.

³⁹ Heuman, *Officialprövning*, s. 60.

⁴⁰ Jfr Adlercreutz, s. 28 f. och Björnstad, s. 16 f.

⁴¹ Gorton, *Integrationsklausuler* s. 2 f.

inte ingår i parternas rättsliga mellanhavande. I och med att avtalspreliminärer inte ingår i parternas rättsliga mellanhavande kan man fundera på om 35 kap. 7 § RB kan aktualiseras ifråga om bevisning om avtalspreliminärer. Om avtalspreliminärer inte faktiskt ingår i mellanhavandet torde bevisning om avtalspreliminärer inte vara av betydelse för tvisten och därav kunna avvisas av domstolen. Man bör dock hålla i åtanke att en domstol generellt sett tillämpar 35 kap. 7 § RB ytterst restriktivt. Det borde därför vara ytterst ovanligt att domstolen, enligt 35 kap. 7 § RB, avvisar bevisning om avtalspreliminärer pga. att de saknar betydelse för tvisten.

Även om man ser klausulen som att den befinner sig i gränlandet mellan processrätt och civilrätt finns det inte i Sverige någon allmän princip om att civilrättsliga avtal också implicit innefattar processuella överenskommelser, dvs. att processuella verkningar skulle vara direkt kopplade till civilrättsliga avtalsklausuler.⁴² En integrationsklausul är typiskt sett inte utformad så att den direkt ska uppfattas som processuell. Det finns inga formuleringar som direkt knyter an till processrätten och som uttrycker att avtalet ska ha en processuell verkan. Man kan därav tolka integrationsklausulen som att den inte avser reglera parternas (och domstolens eller skiljenämndens) förpliktelser i en rättegång. Avsikten torde dock vara från parternas sida att utesluta utanförliggande bevisning, dvs. en likartad verkan som den erhåller i angloamerikansk rätt. Innebörden av regleringen är att domstol eller skiljenämnd inte ska beakta bevisning om utanförliggande omständigheter. Värt att notera är att integrationsklausulens typiska utformning inte explicit föreskriver hur man ska reglera bort utanförliggande omständigheter.

Om allmän domstol skulle bedöma integrationsklausulen som processuell eller materiell är osäkert. Vissa författare, däribland Sjöman, ser klausulen helt utifrån ett civilrättsligt perspektiv och beaktar inte eventuella processuella konsekvenser.⁴³ Utifrån den tunnsådda rättspraxis som kringgärdar processuella överenskommelser och integrationsklausuler överensstämmer domstolarna synsätt i stort med Sjömans. Högsta domstolen bedömde i NJA 1994 s 712 (I-III) klausuler med processuella aspekter som civilrättsliga, trots att de mycket väl kunde uppfattas som talerättsbegränsande villkor.⁴⁴ I ett fall från AD aktualiserades frågan om integrationsklausulens verkan i ett anställningsavtal.⁴⁵ Den anställde hade använt företagets bankkort för privatbruk och hävdade att han hade rätt att göra det till skillnad mot arbetsgivaren som hävdade motsatsen. Anställningsavtalet gav inte den anställde någon rätt att bruka bankkortet för privat bruk, men den anställde påstod att det framgick av tidigare tillämpad praxis inom företaget. Det skriftliga anställningsavtalet innehöll en integrationsklausul som stadgade att avtalet var det enda dokumentet som

⁴² Se Westberg, Peter, Rättsutlåtande 2006-02-23, mål nr T 1894-03 (aktbilaga 1).

⁴³ Sjöman, Erik, *Ett rättsfall om integrationsklausuler*, Svensk Juristtidning 2008 s. 571 [nedan Sjöman, *Ett rättsfall*] och Sjöman, Erik, *Integrationsklausuler*, s 935.

⁴⁴ NJA 1994 s. 712 (I-III) refereras kort under avsnitt 4.4.1.2.

⁴⁵ AD 2007 nr 86. Även om det rör sig om ett fall med arbetsrättsliga inslag är det aktuellt att ta upp pga. den knappa tillgången på avgöranden.

reglerade mellanhavandet. AD gav den anställde rätt och konstaterade att förmåner som inte fanns reglerade i det skriftliga anställningsavtalet kunde vara giltiga trots förekomsten av en integrationsklausul. Sjöman har kommenterat förevarande fall och menar att AD inte resonerat kring integrationsklausulens giltighet som sådan, utan höjt beviskravet på information som inte funnits med i anställningsavtalet.⁴⁶ Som påpekats tidigare beaktar inte Sjöman domen ur ett processuellt perspektiv. Man kan nämligen se det som att AD konstaterade att integrationsklausulens inskränkning av den fria bevisprövningen inte godtogs utan den anställde var fri att föra bevisning om tidigare praxis inom företaget. AD underkände dock inte explicit klausulen och nämnde därutöver inte heller principen om processuella överenskommelsers ogiltighet.⁴⁷

Med bakgrund av ovan sagda gör man inte utan svårigheter en tydlig karakterisering av integrationsklausulen. Överväldigande doktrin behandlar integrationsklausulen ur ett rent avtalsrättsligt perspektiv och domstolarna tycks även de i första hand uppfatta klausuler med både civilrättsliga och processuella inslag som materiella. Likväl ligger det nära till hands att uppfatta integrationsklausulen som att den befinner sig i gränslandet mellan civilrätten och processrätten vilket i sig kräver en komplicerad och individualiserad bedömning av varje aktuell klausul för sig.

2.3 Några andra boilerplateklausuler

Med *boilerplate* avses i huvudsak en standardiserad avtalsklausul som ofta återfinns i slutet av ett avtal och som behandlar generella frågor som inte är beroende av avtalets art eller omfattning.⁴⁸ I de flesta fall finner man boilerplateklausulerna i slutet av ett avtal under rubriker som ”*Sundry Provisions*”, ”*Miscellaneous*” eller ”*General Provisions*”. Termen *boilerplate* har dock en något oklar omfattning. Det förekommer flera olika åsikter i doktrin om dess räckvidd och om vilka klausuler som faller inom denna kategori.

Christous definition av boilerplate är något vittgående. Han menar att *boilerplate* är ”(...)clauses, common to nearly all contracts, which deal with the way in which the contract itself operates, as opposed to the rights of the parties under the particular transaction that they have agreed upon and embodied in the substantial clause”.⁴⁹

Henry E. Smith ger även han begreppet boilerplate en vid innebörd. Utifrån Smiths perspektiv är begreppet dualistiskt i att man kan göra en snäv eller vittgående tolkning av begreppet. “*The word “boilerplate” has two senses, a wider and a narrower one. The broad “boilerplate” refers to any standardized term in a contract. But the word can also be used to refer to*

⁴⁶ Sjöman, *Ett rättsfall*, s. 572 ff.

⁴⁷ Se nedan under avsnitt 4.1 om principen om processuella överenskommelsers ogiltighet.

⁴⁸ Edlund, s. 172.

⁴⁹ Christou, Richard, *Boilerplate: Practical clauses*, 5:e upplagan, Sweet & Maxwell 2010, s. 1 [nedan Christou].

*provisions that typically are found at the end of a contract and deal with recurring matters like assignment and delegation, successors and assigns, third-party beneficiaries, governing law and forum selection, waiver of jury trial, arbitration, remedies, indemnities, force majeure, transaction costs, confidentiality, announcements, and notices, amendment and waiver, severability, merger, and captions”.*⁵⁰

Vårt att nämna är att termen *boilerplate* har avvisats av engelska och amerikanska advokater pga. att man missleds att tro att detta avsnitt alltid ser likadant ut, vilket inte är fallet. Tvärtom rör många tvister just boilerplateklausuler som införts utan närmare eftertanke.⁵¹ Med andra ord är det inte helt enkelt att klargöra vilka klausuler som går under begreppet *boilerplate*. Det finns dock ett par standardklausuler som de flesta författare karakteriserar såsom *boilerplate*. Nedan följer en kort genomgång av några typiska boilerplateklausuler för närmare utreda begreppet *boilerplate*.

2.3.1 Ändringar i avtalet (No oral amendments⁵²)

En vanligt förekommande *boilerplateklausul* är den s.k. ändringsklausulen.⁵³ I och med dess samband med integrationsklausulen författas den ofta i kombination med en integrationsklausul.⁵⁴ I vissa fall är den dock isolerad och kan då erhålla följande lydelse:

*Ändringar och tillägg till detta avtal kan endast göra skriftligen genom dokument undertecknade av behöriga företrädare för parterna.*⁵⁵

En integrationsklausul avser inte omständigheter som uppkommer efter det att avtalet har slutits utan hänför sig endast till omständigheter som uppkommit före avtalsslutet. För att skapa förutsebarhet och kontroll över avtalsrelationen är det därför vanligt förekommande att införa en klausul som stadgar att alla ändringar måste ske skriftligen. En sådan klausul avser förhållanden som inträffar under genomförandet av avtalet.⁵⁶ I huvudsak avser klausulen att ändringar i avtalsförhållandet ska dokumenteras. Parterna ska på så sätt kunna förutse förändringar av kostnads- och leveransbilderna varför denna typ av klausul är vanligt förekommande i avtal

⁵⁰ Smith, Henry E., *Modularity in contracts: Boilerplate and information flow*, Michigan Law Review, Vol. 104, No. 5, "Boilerplate": Foundations of Market Contracts Symposium 2006, s. 21 [nedan Smith].

⁵¹ Svernlöv (red.) Rudenstam, s. 139 f.

⁵² I PECL går klausulen under namnet "written modification only", se 2:106 PECL. Jfr art. 2.1.18 i Unidroit Principles of International Contract Law.

⁵³ Ibland betecknas klausulen som *Inga muntliga tillägg*.

⁵⁴ Se exempelklausulen under avsnitt 2 som är hämtad från Edlund, s. 172.

⁵⁵ Klausulen är hämtad från Edlund, s. 173. Se även Ramberg & Ramberg, s. 167 för exempel på en kombinerad integrations- och ändringsklausul.

⁵⁶ Gorton, *Boilerplate*, s. 181.

som sträcker sig över en längre tid såsom entreprenadavtal och skeppsbyggnadskontrakt.⁵⁷

Konsekvensen av en muntlig ändring i strid med klausulen är något osäker. I vissa avtal kompletteras klausulen med sanktioner. Om ett avtal inte innehåller några kompletterande bestämmelser om påföljder för kontraktsbrott torde man tillämpa sedvanliga inomobligatoriska skadeståndsrättsliga principer.⁵⁸ Edlund pekar på det faktum att ett överdrivet formalistiskt agerande inte är önskvärt när parterna har agerat i strid mot klausulen men detta har skett av praktiska skäl. Man måste således se till omständigheterna i det enskilda fallet och göra en helhetsbedömning.⁵⁹ Gorton menar dock att klausulen väger något tyngre än så och viss bevisning bör krävas av motparten för att undgå sanktioner pga. kontraktsbrott.⁶⁰

Sammantaget kan sägas att klausulen i stort avser att skapa ordning och kontroll i avtalsförhållandet. Mindre och motiverade avsteg från klausulen bör inte föranleda några allvarliga konsekvenser utan en helhetsbedömning bör vara utgångspunkten för att undvika en allt för formalistisk tillämpning.

2.3.2 Icke avstående-klausuler (No waiver-klausuler)

En icke avstående-klausul avser typiskt sett att en parts agerande inte ska ändra avtalets innebörd och tillämpning utan det är avtalsbestämmelsens ordalydelse som ska gälla. En sådan klausul kan ta sig an lite olika utformningar men nedan följer två exempel:

*Parts underlåtenhet att tillämpa något villkor enligt detta avtal strikt enligt ordalydelsen skall inte anses innefatta något avstående från någon rättighet enligt avtalet och underlåtenheten skall inte heller medföra att parten förlorar rätten att senare påkalla strikt tillämpning av det aktuella villkoret eller annat villkor i avtalet.*⁶¹

Alternativt kan klausulen erhålla följande kortare lydelse:

*Failure by a party to exercise a right or remedy that it has under this contract does not constitute a waiver thereof.*⁶²

Syftet med att införa förevarande klausul är typiskt sett att en parts handlande och agerande inte ska påverka avtalets tillämpning i framtiden.

⁵⁷ Gorton, *Boilerplate*, s. 181, Edlund, s. 173 och Adlercreutz, s. 18.

⁵⁸ Gorton, *Boilerplate*, s. 181 f.

⁵⁹ Edlund, s. 174.

⁶⁰ Jfr Gorton, *Boilerplate*, s. 182.

⁶¹ Edlund, s. 175.

⁶² Peel, Edwin, Cordero-Moss, Giuditta (red.), *Boilerplate Clauses, International Commercial Contracts and the Applicable Law*, Cambridge, 2011, s. 144 [nedan Cordero-Moss].

Precis som integrationsklausulen bygger icke avstående-klausulen på angloamerikansk rätt vilket medför svårigheter om avtalet lyder under svensk rätt. En allmän civilrättslig princip är kravet på reklamation inom skälig tid vid avtalsbrott. Frågan är då om en part kan häva avtalet med stöd av en icke avstående-klausul trots att reklamation inte skett i tid.⁶³ Likafullt kan man ställa sig frågan om en icke avstående-klausul verkligen kan spela ut parternas agerande i relation till exempelvis 3 § KöpL. Lagrummet föreskriver att partsbruk och sedvänja mellan parterna indikerar avtalets rätta innebörd. Regeln är grundad i allmänna avtalsrättsliga principer varför en icke avstående-klausul troligtvis inte kan beaktas fullt ut i detta hänseende. Vidare finns det en märkbar likhet mellan en icke avstående-klausul och en integrationsklausul i det avseende att båda åsyftar att avtala bort yttre bevisning. Huruvida en icke avstående-klausul står sig vid tvist är oklart och det existerar inte, så vitt jag vet, någon praxis beträffande dess tillämpning. En viss effekt torde dock en klausul av detta slag äga. I vart fall i beträffande bevisbördans placering.⁶⁴

2.3.3 Rubriker och avtalsingress (Headings and recitals)

Klausuler av aktuellt slag innebär att man inte ska beakta ett avtals rubriker eller ingress vid tolkningen av avtalet. Nedan följer exempel på en sådan klausuls formulering:

*Vid tolkning av detta avtal skall rubrikerna inte tillmätas någon betydelse.*⁶⁵

*Recitals and headings are inserted for convenience and are to be ignored for the purposes of construction.*⁶⁶

Likt övriga upptagna boilerplateklausuler härstammar även denna typ av klausul från angloamerikansk avtalsskrivningstradition. Angloamerikansk avtalstolkning är i relation till svensk mer formalistisk varför en klausul av denna typ endast förstärker vad som ändå skulle gälla.⁶⁷ Ser man istället till svensk rätt och därav en mindre formalistisk avtalstolkning erhåller klausulen en annan rättsverkan. Vanligtvis ser man till avtalet i sin helhet och troligtvis kommer klausulen inte påverka detta faktum något nämnvärt. Man ser snarare till klausulerna än rubrikerna även om rubrikerna kan beaktas för att närmare förstå innebörden av en viss klausul.⁶⁸ Att domstolen *de facto* skulle beakta ingressen eller rubrikerna är mycket troligt, även om de skulle fästa mindre vikt vid dessa i ljuset av klausulen. Edlund menar att

⁶³ Edlund, s. 175.

⁶⁴ Edlund, s. 175.

⁶⁵ Edlund, s. 174.

⁶⁶ Gorton, *Boilerplate*, s. 183.

⁶⁷ Gorton, *Boilerplate*, s. 183.

⁶⁸ Edlund, s. 174.

om man tillämpar ett svensk tolkningsätt erhåller rubrikerna ändå ett lågt bevisvärde varför klausulen inte fyller någon faktisk funktion.⁶⁹

2.4 The parol evidence rule

2.4.1 Allmänt om innebörden och syftet med *the parol evidence rule*

Den angloamerikanska rättsordningen innehåller flertalet begrepp som inte är kända för svenska jurister, däribland de många reglerna kring bevisning - *the law of evidence*. Utan någon närmare utredning av dessa regler kan kort sägas att viss bevisning är tillåten att föra inför domstolen, dvs. *admissible*, medan viss bevisning inte är tillåten att föra inför domstolen och är således *inadmissible*.⁷⁰ Om domstolen finner att bevisningen är *inadmissible* ska de avvisa bevisningen. En liknande möjlighet finns inte för svenska domstolar, om man bortser från reglerna i 35 kap. 7 § RB. Istället gäller principen om fri bevisföring som har sin utgångspunkt i 35 kap. 1 § RB. Det ankommer således på domstolen att bedöma huruvida den anförda bevisningen är relevant och vilket bevisvärde den kan tillskrivas.

Integrationsklausulens ställning i den angloamerikanska rätten är till stor del beroende av *the parol evidence rule*. Klausulen bekräftar parternas intentioner att tillämpa regeln. För att kunna sätta integrationsklausulen i sin kontext och till fullo förstå dess ställning i den angloamerikanska rätten måste man utreda förevarande regel.

The parol evidence rule tar sikte på de situationer då en tvist uppstår pga. att ena parten påstår att avtalsvillkoren i det skriftliga dokumentet inte överensstämmer med den gemensamma partsviljan och försöker då hänvisa till utfästelser och andra handlingar som har förekommit under förhandlingsstadiet. Regelns innebörd kan kortfattat förklaras som följer: ifall ett avtal är integrerat i ett skriftligt dokument får inte någon extern bevisning, muntlig eller skriftlig, föras för att tillskansa någon ändring, motsägelse eller tillägg till de avtalsförpliktelser som finns i det skriftliga, integrerade avtalsdokumentet. Kärnan i regeln kan beskrivas som att den inte tillåter bevisning som går utanför ”*the four corners of the contract*”, dvs. *parol* och *extrinsic* bevisning, vilket kan översättas som yttre eller utanförliggande bevisning.⁷¹ Detta anses vara den ursprungliga innebörden av *the parol evidence rule*. Dess tillämpning är dock inte alltid självklar.⁷² Flertalet undantag har skapats för att undvika en alltför långtgående tillämpning av *the parol evidence rule* som kan leda till orimliga resultat. Detta härstammar från den övergång från formalism till contextualism och

⁶⁹ Edlund, s. 174.

⁷⁰ Hellner, s. 187 f.

⁷¹ Hellner, s. 187.

⁷² Gorton, *Boilerplate*, s. 178.

konsensualism som har skett i angloamerikansk rätt.⁷³ Övergången har i sin tur har medfört en ökad användning av integrationsklausuler för parter som vill se en tillämpning av *the parol evidence rule* på deras rättsförhållande.

Syftet med *the parol evidence rule* är att skapa förutsebarhet i avtalsförhållanden och att i bevishänseende stärka det skriftliga avtalets ställning. Parternas objektiva intentioner är att låta det skriftliga avtalet fullständigt reglera deras mellanhavande. Genom att låta parternas objektiva intentioner få rättsverkan uppnås dessa syften. Skulle en objektiv partsintention saknas mellan parterna är inte avtalet integrerat och således är inte *the parol evidence rule* tillämplig.⁷⁴ Frågan huruvida avtalet är, fullständigt eller delvis, integrerat blir således vital. Integrationsfrågan är omdiskuterad i både engelsk och amerikansk rätt och behandlas nedan. Först ska *the parol evidence rule* undersökas närmare och dess karaktär ska beskrivas för att på sätt kunna utreda hur regeln kan karakteriseras utifrån ett svenskt perspektiv.

2.4.2 Regelns karaktär – materiell eller processuell?

I angloamerikansk rätt är *the law of evidence* en central del av rättssystemet. Det rör sig om processrättsliga bevisregler som avgör huruvida viss bevisning är tillåten eller ej. Ett klassiskt exempel är förbudet mot att använda hörsägen som bevismedel. Även om *the parol evidence rule* är formulerad såsom en bevisregel har den en civilrättslig sida.⁷⁵ Regeln avskär möjligheten att föra bevisning om kompletterande eller korrigerande avtalsvillkor när ett avtal är fullständigt integrerat. För att utreda hur integrationsklausulen ska betraktas ur ett svenskt perspektiv finns det goda skäl att först utreda *the parol evidence rules'* karaktär i angloamerikansk rätt. Här är det av vikt att betona skillnaden i förhållandet mellan materiella och formella regler i angloamerikansk rätt jämfört med svensk rätt. En viss regel kan anses utgöra en formell regel i angloamerikansk rätt medan en liknande regel är materiell i Sverige.⁷⁶

I amerikansk rätt anses regeln tillhöra den materiella rätten och inte *the law of evidence*. Doktrin menar att även om regeln visserligen har effekten av att utesluta bevisning, tillhör den inte den formella rätten. Eftersom regeln utesluter den omständigheten att avtalsvillkoret avviker från vad som återges i det skriftliga integrerade dokumentet tillhör regeln den materiella rätten.⁷⁷ Skillnad hade varit om regeln uteslutit bevisning pga. att

⁷³ Gorton, *Boilerplate*, s. 178, Adlercreutz, s. 18. Se bl.a. Investors Compensation Scheme v. West Bromwich Building Society [1997] UKHL 28. Fallet analyseras av Jonas Rosengren i SvJT 2010 s. 1.

⁷⁴ Björnstad, s. 34 f och Fansworth, s. 224 f.

⁷⁵ Hellner, s. 202 f.

⁷⁶ Björnstad, s. 28 f. Jfr Bogdan, Michael, *Svensk internationell privat- och processrätt*, 5:e upplagan, Nordstedts Juridik, Fritzes Förlag 1999, s. 69.

⁷⁷ Fansworth, s. 222 f. och där gjorda hänvisningar.

bevismedlet i sig är opålitligt eller har tillkommit i obehörig ordning.⁷⁸ Även om regeln anses tillhöra den materiella rätten erhåller den processuella verkningar Domstolen bortser nämligen *ex officio* från bevisning som är utesluten av regeln utan att detta har anmodats av motparten. Beträffande integrationsfrågan behandlas regeln däremot såsom processuell. Integrationsfrågan avgörs på grundval av parternas objektiva intention och är en s.k. *question of fact*. *Questions of fact* avgörs vanligtvis av juryn, men integrationsfrågan avgörs dock av domaren på förhand, på samma sätt som andra bevisfrågor.⁷⁹ På så sätt tar inte juryn del av bevisning som inte är tillåten. I detta skede görs ingen skillnad på *the parol evidence rule* och andra regler tillhörande *the law of evidence*.⁸⁰

Stilbildande för regelns karaktär i engelsk rätt är *The Law Commissions* rapport från 1986.⁸¹ Regelns klassificering är inte lika klar som i amerikansk rätt.⁸² Det finns emellertid starkt stöd för att *the parol evidence rule* ska anses tillhöra den materiella kontraktsrätten, även om det finns en insikt om regelns utformning såsom en bevisregel.

The parol evidence rules' karaktär i svensk rätt knyter an till redogörelsen ovan om integrationsklausulens karaktär med tanke på regelns nära samband med integrationsklausulen. För att avgöra regelns karaktär i svensk rätt bör man för det första se till vad den reglerar. I och med regelns tillämpning erhåller parternas intention att låta det skriftliga avtalet fullständigt reglera deras rättsliga mellanhavande. På så sätt elimineras betydelsen av avtalspreliminärer och tidigare avtal. Huruvida en sådan partsintention kan tillerkännas rättsverkan enligt svensk rätt torde vara en fråga som besvaras utifrån principerna om avtalstolkning. Utifrån detta synsätt rör det sig sålunda om en materiell avtalsrättslig regel i svensk rätt. Å andra sidan är regeln utformad som en bevisbegränsningsregel och därav som en handlingsföreskrift för en domstol att avvisa yttre bevisning vilket med stor sannolikhet är att se som processrättsligt betingat. Att en sådan regel skulle kollidera med principen om fri bevisprövning om den existerade i svensk rätt är för tillfället irrelevant när regelns karaktär diskuteras utifrån svensk rätts synsätt. Avtalsrättsliga bestämmelser kan anta utformningen som förbud mot viss bevisföring utan att det måste anses utgöra en formell processuell bestämmelse. Regeln avser likväl att få den effekten att begränsa avtalspreliminärer. Detta får i sin tur en effekt för möjligheten att föra bevisning, men regelns funktion och syfte är att begränsa det skriftliga avtalet så att inget annat existerar förutom det skriftliga avtalsdokumentet. På så sätt torde man kunna argumentera för att regeln erhåller materiell rättsverkan och avgörs utifrån allmänna avtalsrättsliga principer om avtalstolkning medan den får en processrättslig effekt med konsekvensen att

⁷⁸ Fansworth, s. 222 f.

⁷⁹ Till skillnad mot "*questions of law*" som avgörs av domaren.

⁸⁰ Fansworth, s. 237 f.

⁸¹ Law Commission Report on *The Parol Evidence Rule*, (Law. Com. No.154), 1986, s 1.

⁸² Atiyah, Patrick S., *An introduction to the Law of Contract*, 3:e upplagan, Oxford, 1981, s. 161 f., Björnstad, s. 9 f.

bevisning inte är möjlig att föra om avtalspreliminärer som inte ingår i parternas rättsliga mellanhavande.

2.4.3 Integrationsfrågan

För att regeln ska vara fullt tillämplig krävs det att avtalet är fullständigt integrerat.⁸³ Integrationsfrågan avgörs i amerikansk rätt i två steg. För att verkan av *the parol evidence rule*, nämligen parternas intention att avtalet ska vara fullständigt och integrerat, ska bli uppfyllt krävs att en sådan intention anses föreligga objektivt. Efter att denna del har besvarats kan man avgöra huruvida avtalet är helt eller delvis integrerat. Var parternas intentioner att även andra villkor skulle gälla, utöver de som är nedtecknade i det skriftliga avtalet och som parterna avsett vara slutgiltiga, är avtalet endast delvis integrerat. Detta skiljer sig från den situation då parterna avsett att avtalet skulle utgöra en *fullständig* och slutgiltig reglering av deras mellanhavande, avtalet är i detta fall fullständigt integrerat.⁸⁴ Oavsett integrationsgrad gäller regeln att bevisning om andra avtalsvillkor inte är tillåten. Skillnaden utgörs dock av att det är tillåtet att föra bevisning om avtalsvillkor som hänför sig till de villkor som inte är nedtecknade och således integrerade i avtalet i fall det rör sig om ett delvis integrerat avtal. Med andra ord är det tillåtet att föra bevisning om villkor till den delen som inte är integrerad.⁸⁵ Är avtalet å andra sidan fullständigt integrerat är sådan bevisning utesluten. Domstolen måste således ta ställning till huruvida avtalet är integrerat och i så fall om det är helt eller delvis integrerat. Integrationsfrågan är omdiskuterad och oklar i amerikansk rätt.⁸⁶ Det existerar ingen presumtion för att ett integrerat avtal även är fullständigt integrerat. Vissa menar dock att själva dokumentet måste uttrycka en viss ofullständighet för att det ska utgöra ett delvis integrerat avtal och bevisning om utomliggande avtalsvillkor därmed ska vara tillåten.⁸⁷ Som en konsekvens av att avtalstolkningen i stort har genomgått en viss förändring till ett mer liberalt synsätt har även denna bedömning uppmjukats. Det råder dock fortfarande delade meningar huruvida omkringliggande omständigheter får beaktas vid avgörandet av integrationsfrågan eller om avtalsdokumentet är det enda som får beaktas.⁸⁸

I engelsk rätt återges en presumtion för att skriftliga avtal som utifrån den objektiva partsintentionen är att bedöma som fullständiga faktiskt innehåller samtliga avtalsvillkor. Det är tillåtet, för att motbevisa denna presumtion, att föra bevisning om yttre villkor för att på så sätt visa på en annan objektiv partsintention vars innebörd är att alla avtalsvillkor inte finns i det skriftliga dokumentet.⁸⁹ På så vis ser domstolen till all relevant bevisning vid

⁸³ Fansworth, s. 225 f.

⁸⁴ Fansworth, s. 225 ff.

⁸⁵ Fansworth, s. 226 f.

⁸⁶ Fansworth, s. 227 f.

⁸⁷ Fansworth, s. 230 ff.

⁸⁸ Fansworth, s. 226, jfr Linzer, Peter, *The comfort of certainty: plain meaning and the parol evidence rule*, Fordham Law Review 71, 2002/2003, s. 806..

⁸⁹ Peel & Treitel, s. 214, Law Commission Report on *The Parol Evidence Rule*, (Law. Com. No.154), 1986, s. 11 f.

integrationsfrågan. Skulle domstolen komma fram till att avtalet endast är delvis integrerat, dvs. endast att en del av villkoren är nedtecknade i det skriftliga dokumentet, är *the parol evidence rule* inte tillämplig till skillnad mot om domstolen kommer fram till en motsatt slutsats.⁹⁰

2.4.4 Undantagen till the parol evidence rule

Undantagen till *the parol evidence rule* i amerikansk och engelsk rätt skiljer sig åt. Ser man till amerikansk rätt är undantagen är något mer preciserade och inte lika oklara som i engelsk rätt. I amerikansk rätt förutsätter regeln ett skriftligt avtal, varför yttre bevisning är tillåten vad gäller den del som inte är integrerad i ett skriftligt avtal. Likaledes är bevisning om att ett avtal inte existerar eller är ogiltigt tillåten.⁹¹ Vidare får ett självständigt sidoavtal inte motsäga ett fullständigt integrerat avtal parterna emellan.⁹² Restatement (Second) återger en lista över undantag från regeln.⁹³ Här anges när yttre bevisning är tillåten. Exempelvis är det tillåtet att föra bevisning om att ett avtal är eller inte är helt eller delvis integrerat.⁹⁴ Likafullt är bevisning tillåten att föras i syfte att tolka språket i det skriftliga avtalet och för att visa på avtalets ogiltighet på grund av exempelvis bedrägeri samt för att komplettera avtalet med sedvänja och handelsbruk.⁹⁵

I engelsk rätt är undantagen så pass många att man nästan kan beteckna det som själva tillämpningen av regeln och inte en mängd undantag.⁹⁶ Ett av undantagen i engelsk rätt berördes under föregående avsnitt nämligen möjligheten att föra utanförliggande bevisning för att visa att avtalstexten inte är fullständig. Vidare är *the parol evidence rule* endast tillämplig på skriftliga och fullständigt integrerade avtal. Således kan part föra ytterligare bevisning ifall avtalet inte är integrerat. Man bör kanske snarare se detta som en gräns för regelns tillämpning.⁹⁷ Är exempelvis avtalet delvis muntligt är det tillåtet att föra yttre bevisning om denna muntliga del. Man talar här om möjligheten att föra bevisning om ett självständigt sidoavtal.⁹⁸ Huruvida man får föra bevisning om ett självständigt sidoavtal som strider mot det skriftliga integrerade huvudavtalet är oklart.⁹⁹

⁹⁰ Law Commission, *Law of Contract: The Parol Evidence Rule*, (Report nr 154), 1986, s. 8.

⁹¹ Fansworth, s. 238 f.

⁹² *Mitchill v. Lath*, 160 N.E 646, 647 (N.Y 1928), Fansworth, s. 235 ff.

⁹³ Restatement (Second), § 214 (a) – (d).

⁹⁴ Fansworth, s. 225.

⁹⁵ Fansworth, s. 239.

⁹⁶ Law Commission, *Law of Contract: The Parol Evidence Rule*, (Report nr 154), 1986, s. 18 f.

⁹⁷ Law Commission, *Law of Contract: The Parol Evidence Rule*, (Report nr 154), 1986, s. 8, Peel & Treitel, s. 216.

⁹⁸ Om självständiga sidoavtal, se bl.a. *Mann v. Nunn* (1874) 30 L.T. 526, *City and Westminster Properties (1934) Ltd. v. Mudd* [1959] Ch. 129.

⁹⁹ Peel & Treitel, s. 221 f.

Avslutningsvis kan framhållas att undantagen i respektive rättsordning är många och det går inte att redogöra för samtliga inom ramen för denna uppsats. Huruvida det rör sig om undantag eller begränsningar av tillämpningen är en fråga som får lämnas därhän. Sammantaget kan man dra slutsatsen att *the parol evidence rule* inte tillämpas i all sin enkelhet utan det krävs en utförlig genomgång av samtliga relevanta undantag för att säkra en korrekt tillämpning.

3 Internationella regelverk

Nedan presenteras ett par regleringar av integrationsklausuler i internationella regelverk. Avseende regelverkens ställning i svensk rätt kan man klargöra att det rör sig om modellagar som inte är direkt tillämpliga i Sverige.¹⁰⁰ De är varken införlivade i lag eller konventioner som är antagna av Sverige, men de är värdefulla tolkningsverktyg.¹⁰¹ Innan de båda modellagarna utreds ska skillnaden i hur modellagarna behandlar användningen av avtalspreliminärer klargöras närmare. Det är inte tillåtet att motsäga, eller komplettera, ett avtalsvillkor med bevisning om avtalspreliminärer om det finns en integrationsklausul. Det är å andra sidan tillåtet att använda avtalspreliminärerna för att tolka avtalet. En sådan tolkning sker *ex officio* som ett led i domstolens avtalstolkning. Skillnaden ligger i att det förstnämnda avser att ändra lydelse i villkoren i ett skriftligt integrerat avtal, medan det sistnämnda utgör en tolkning av en viss ordalydelse, utan att motsäga eller komplettera ett avtalsvillkor. Avtalspreliminärerna förlorar således inte all relevans. De båda modellagarnas reglering skiljer sig dock åt avseende avtalspreliminärernas relevans, vilket redovisas nedan.

3.1 Principles of European Contract Law (PECL)

Integrationsklausuler regleras i artikel 2:105 PECL där det görs en åtskillnad mellan enskilt förhandlade och standardiserade integrationsklausuler.¹⁰² Skillnaden består i att de individuellt förhandlade klausulerna erhåller en faktisk rättsverkan i den betydelse att parternas åtaganden eller avtal som ej ingår i det skriftliga avtalet inte är en del av eller påverkar parternas avtal. De standardiserade klausulerna däremot utgör en presumtion för att avtalspreliminärer och dylikt inte ingår i parternas avtal, men denna presumtion kan brytas. Enligt artikel 2:105 3 st. PECL får avtalspreliminärer användas för att tolka avtalet om det inte finns en individuellt framförhandlad integrationsklausul. Vidare kan en part, enligt artikelns fjärde stycke, förlora rätten att göra integrationsklausulen gällande om densamme har agerat eller handlat konkludent i den utsträckningen att motparten förlitat sig på detta handlande. Björnstad framhåller likheten mellan regleringen av integrationsklausuler i PECL och UNIDROIT vad gäller möjligheten att eliminera avtalspreliminärer som tolkningsdata.¹⁰³ Som behandlas nedan är dock regleringen i UNIDROIT något mer vag avseende möjligheten att avtala bort avtalspreliminärer som tolkningsdata.

¹⁰⁰ Se dock NJA 2008 s. 733 och NJA 2006 s. 638 där Högsta Domstolen (skiljaktige) åberopade PECL, dock i ett komparativt syfte.

¹⁰¹ Adlercreutz, s. 23. Jfr Björnstad, s. 20 f., vad gäller modellagarnas ställning i norsk rätt.

¹⁰² Jfr DFCR artikel II 4:104.

¹⁰³ Björnstad, s. 14, 22.

3.2 UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC) 2010

Integrationsklausuler regleras i artikel 2.1.17 PICC. Artikeln föreskriver att ett skriftligt avtal som innehåller en integrationsklausul inte kan motsägas av eller kompletteras med bevisning om tidigare utsagor eller avtal. Tidigare utsagor och dylika avtalspreliminärer kan dock användas för att tolka avtalet. Avtalspreliminärerna förlorar sålunda inte all relevans. I huvudsak ska de dock användas för att tolka ett oklart eller ofullständigt skriftligt avtal.¹⁰⁴ I kommentaren till 2004 års PICC står det att en integrationsklausul endast avser omständigheter som uppstått innan avtalsslutet. Parterna har dock möjligheten att göra ett tillägg för att eliminera, eller i vart fall minska, betydelsen av efterföljande omständigheter som kan påverka avtalet.¹⁰⁵ Detta tillägg kan betecknas som en s.k. ändringsklausul eller *written modification only*-klausul. Vidare fastslås det i kommentaren, med hänvisning till artikel 1.2 PICC, att det inte existerar en bakomliggande regel likt *the parol evidence rule* varför utomliggande bevisning är tillåten om en integrationsklausul inte har införts i avtalet.¹⁰⁶

3.3 Sammanfattning

Ser man till doktrin är flertalet författare överens om att PICC:s reglering av integrationsklausuler överensstämmer med svensk rätt.¹⁰⁷ PICC gör dock ingen skillnad på klausuler som är individuellt förhandlande respektive standardiserade till skillnad mot regleringen i PECL. Vissa författare framhåller däremot en tillämpning enligt PECL med denna åtskillnad.¹⁰⁸ I och med AD 2007 nr 86 synes det dock inte påverka tillämpningen att det rör sig om en individuellt framförhandlad och för avtalsrelationen specifik integrationsklausul. Vidare rör det sig om avtalsrättsliga modellagar, och doktrin har mestadels behandlat klausulens avtalsrättsliga aspekter. Doktrinen har inte explicit anmärkt på de processuella konsekvenser som följer av en integrationsklausul i och med dess tillämpning i svensk rätt.¹⁰⁹ Även om modellagarna är auktoritativa uttryck för avtalsrättslig ledning tas ingen hänsyn till de processrättsliga aspekter som finns i varje lands lag. Det krävs sålunda en bakomliggande regel likt *the parol evidence rule* för att modellagarnas tillämpning ska kunna ske utan processrättsliga svårigheter.

¹⁰⁴ Ramberg & Ramberg, s. 167.

¹⁰⁵ Notera att kommentaren är skriven till 2004 års PICC. Ingen kommentar har skrivits av UNIDROIT till 2010 års PICC. Inga ändringar har gjorts avseende artikel 2.1.17 till 2010 års PICC varför 2004 års kommentar fortfarande torde vara aktuell.

¹⁰⁶ Art. 1.2 i PICC stadgar att inga generella formalkrav gäller för ingående avtal, vilket torde motsvara svensk rätt. Jfr Svernlöv, Carl (red.), Ramberg, Christina, *Internationella avtal - i teori och praktik*, Stockholm 2003, s. 43 [nedan Svernlöv (red.), Ramberg].

¹⁰⁷ Adlercreutz, s. 23, Svernlöv (red.), Ramberg, s. 47.

¹⁰⁸ Jan Ramberg, *Säljarens uppgiftsansvar i köplagen jämfört med CISG*, Festskrift till Ulf Bernitz, Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet, Jure, Stockholm, 2001, Hellner, s. 201 f. och Svernlöv (red.), Rudenstam, s. 148.

¹⁰⁹ Se avsnitt 2.2.

4 Bevisregler i allmän domstol och skiljeförfarande

4.1 Allmän domstol

35 kap. RB innehåller allmänna bestämmelser rörande bevisning. Utgångspunkten återges i 35 kap. 1 § RB som fastslår den fria bevisprövningen vars innebörd är att domaren står fri i sin bedömning av åberopade bevis, och att i huvudsak alla bevismedel är tillåtna.¹¹⁰ Vidare avser bevisprövningen i princip endast sakfrågor.¹¹¹ En konsekvens av den fria bevisprövningen är att domaren måste värdera bevisningens styrka, men domaren måste även beakta varje omständighet som kan vara ägnad att påverka bedömningen av sakfrågorna.¹¹² 35 kap. 1 § RB, som stadgar *principen om fri bevisföring*, är obligatorisk och inte fakultativ. Det innebär att domstolen inte får bortse från någon bevisning som har lagts fram i målet.¹¹³ Domstolen har dock ingen rätt att själv lägga fram bevisning utan det framgår av 35 kap. 6 § RB att parterna svarar för bevisningen.¹¹⁴ Parterna ska därav uppge de bevis som ska åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis. Det är en processhandling som innefattar ett yrkande att rätten ska se till de bevis som läggs fram vid huvudförhandlingen.¹¹⁵ Frågor om domstolens möjligheter att i viss mån bidra till utredningen genom materiell processledning kan av utrymmesskäl inte utredas närmare inom ramen för denna uppsats. Det kan dock kort nämnas att domstolen noga måste överväga vad som är förenligt med å ena sidan kravet på opartiskhet och å andra sidan kravet på en effektiv process innan den bestämmer sig för att agera.¹¹⁶

Principen om fri bevisvärdering innebär att domstolen vid sin bevisvärdering inte är bunden av några bestämmelser utan har fritt att

¹¹⁰ Prop. 1931:80 s. 103 f., Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 35 kap. 1 § RB.

¹¹¹ Se Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor*, Iustus Förlag, Göteborg 1986 om skillnaden mellan sakfrågor och rättsfrågor.

¹¹² Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 35 kap. 1 § RB.

¹¹³ Heuman, Lars, *Ulf Lundqvist: Bevisförbud. En undersökning av möjligheterna att avvisa oegentligt åtkommen bevisning i brottmålsrättegång*, Juridisk Tidskrift Nr 1 1998/99, s. 30, Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, *Rättegång, fjärde häftet*, 7 upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009, s. 37 [nedan Ekelöf, IV].

¹¹⁴ I indispositiva tvistemål och brottmål får domstolen *ex officio* inhämta bevisning, men det är inte aktuellt inom ramen för denna uppsats. Notera också att rätten för föranställda om bevisning rörande frågor över vilka parterna inte har någon dispositionsrätt, exempelvis fråga om det föreligger rättegångshinder enligt 34 kap. 1 § RB. Se härom Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 35 kap. 6 § RB.

¹¹⁵ Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Bylund, Torleif, *Rättegång, tredje häftet*, 7 upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009, [nedan Ekelöf, III], s. 54 f.

¹¹⁶ Prop 1986/87:89 s 105. Se även Westberg, *Officialprövningen*, s. 546 – 697, Lindell, Bengt, *Partsautonomins gränser – i dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen*, Iustus Förlag, Hallsberg, 1988, [nedan Lindell, *Partsautonomins gränser*], s. 13 f. och Lindell, *Civilprocessen*, s. 263.

värdera bevisningen som har lagts fram i målet.¹¹⁷ Domstolens övertygelse ska vara objektivt grundad och stödjas på skäl som kan godtas av andra rimligt förståndiga personer.¹¹⁸ Den skriftliga, tryckta avtalshandlingen är ett effektivt och viktigt bevismedel. Detta grundar sig det skriftliga avtalsinnehållets starka bevisverkan som i de flesta fall erhåller ett högt bevisvärde. Bevisbördan åläggs i de flesta fall den part som påstår något i strid med vad som framgår av den tryckta avtalshandlingen.¹¹⁹ Om part åberopar bevisning i strid med ett kontraktuellt åtagande, i detta fall en integrationsklausul, kan man fråga sig om det bör tillskrivas ett lägre bevisvärde. Rätten har enligt principen om fri bevisprövning att värdera bevisningen, oavsett om den tillkommit på ett otillbörligt sätt och tillika ansvara för att beakta om och i vad mån den otillbörliga bevisanskaffningen ska påverka bevisvärdet.¹²⁰ Här kan man se till *straffrättslig* praxis vari olagligt tillkommen bevisning inte alltid har tillmätts ett lägre bevisvärde, utan ett bevis kan tillmätas ett högt bevisvärde även om det tillkommit på ett sätt som inte är i överensstämmelse med gällande regler.¹²¹ Detta talar för att bevisning som tillkommit i strid med ett *avtal* normalt sett inte borde tillskrivas ett lägre bevisvärde.

Även om fri bevisföring är utgångspunkten innehåller RB bestämmelser som *begränsar bevisföringen*. Exempel på detta utgör 35 kap. 7 § RB som reglerar de fall rätten får avvisa bevisning. Ett beslut att avvisa bevisning är ett icke slutligt beslut som sker under rättegången.¹²² Ett sådant beslut kan ändras av domstolen under processen, men de bör beakta att beslutet kan ha påverkat parternas disposition.¹²³ Även frågeförbudet i 36 kap. 5 § RB utgör en begränsning i bevisföringen. Värt att nämna är att reglerna om bevisning i RB kan åsidosättas genom bestämmelse i lag.¹²⁴

4.2 Skiljeförfarande

4.2.1 Lagen om skiljeförfarande

Principerna om fri bevisvärdering och fri bevisföring gäller även för skiljeförfaranden.¹²⁵ Även om de grundläggande principerna inte uttryckligen finns reglerade i LSF framgår det av allmänna processrättsliga

¹¹⁷ Ekelöf, *IV*, s. 26.

¹¹⁸ NJA 1943 II s. 444 och Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 35 kap. 1 § RB.

¹¹⁹ Lehrberg, Bert *Avtalstolkning*, fjärde upplagan, I.B.A. Institutet för Bank- och Affärsjuridik, Warszawa, 2006, s. 34 [nedan Lehrberg].

¹²⁰ Ekelöf, *IV*, s. 34 ff.

¹²¹ Se bl.a. NJA 1986 s. 489 och RH 2001:71.

¹²² Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 17 kap. 1 § RB. Om överklaga ett icke slutligt beslut, se 17 kap. 13 § RB och Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 17 kap. 13 § RB.

¹²³ Ekelöf, *III*, s. 172.

¹²⁴ Jfr 9 kap. 17 § 2 st. JB om tillträdessyn som exklusivt bevismedel.

¹²⁵ Heuman, Lars, *Skiljemannarätt*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1999, s. 436 f, 439 och 485 f. [nedan Heuman, *Skiljemannarätt*].

principer och 25 § 2 st. LSF é contrario.¹²⁶ Beträffande *principen om fri bevisföring* har parterna rätt att föra in den bevisning de anser erforderlig för att styrka sina påståenden. Det framgår även av 25 § 1st. LSF att parterna ansvarar för bevisningen.¹²⁷ Nämnden har alltså inget lagstadgat subsidiärt ansvar för att utredningen blir tillräckligt omfattande.¹²⁸ Nämnden kan visserligen bidra i viss mån till utredningen genom att bedriva processledning, exempelvis genom att påpeka att ena parten har bevisbördan.¹²⁹ Lagen reglerar inte frågor om skiljemännen kan söka få parterna att begränsa bevisföringen. Det torde dock inte vara orimligt i en mycket omfattande tvist. *Principen om fri bevisvärdering* gäller som sagt även i ett skiljeförfarande. Bevisvärderingen i ett skiljeförfarande följer samma principer som i en rättegång, även om viss doktrin föreslår en friare bevisvärdering i ett skiljeförfarande.¹³⁰ Trots meningsskiljaktigheter är det rimligt att man finner ledning i RB avseende bevisvärderingsfrågor.

Regler som direkt förbjuder bevisning återges inte i LSF, men 25 § 2st. LSF ger skiljenämnden möjligheten att avvisa bevisning om den uppenbarligen saknar betydelse för tvisten eller om den förs in för sent i förfarandet.¹³¹ Avvisning av bevisning har karaktären av ett beslut som inte vinner någon rättskraft varför skiljemännen kan ändra sitt beslut och således tillåta bevisning som tidigare avvisats eller förbjuda bevisning som tidigare har tillåtits.¹³² Exempel på när bevisningen uppenbart saknar betydelse för tvisten är ifall framlagd utredning är tillräcklig.¹³³ Om inte nämnden på förhand kan bilda sig en god uppfattning om den erbjudna bevisningen bör de dock inte avvisa den. Det är vidare tänkbart att skiljenämnden vid tillämpningen av 25 § 2 st. LSF ser till hur domstolen använder sig av möjligheten till avvisning enligt 35 kap. 7 § RB. Man bör dock uppmärksamma rekvisitet ”uppenbart sakna betydelse” i 25 § 2 st. LSF. Detta torde indikera att skiljemännen förutsätts vara mer restriktiva med att avvisa bevisning än domstol.¹³⁴ Uppenbarhetskravet utvisar alltså att bestämmelsen ska tillämpas *restriktivt*.¹³⁵

¹²⁶ Lindskog, Stefan, *Skiljeförfarande – en kommentar på Internet*, Zeteo/Nordstedts Juridik AB, version den 2010-10-01, 4.1. [nedan Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*].

¹²⁷ Jfr dansk rätt, 19 § 2 st. Danska Voldgiftsloven, som ger skiljemännen rätten att avgöra vilken bevisning som får inbringas i processen.

¹²⁸ Jfr 35 kap. 6 § RB. Här bortses från undantaget i LSF om sakkunniga.

¹²⁹ SOU 1994:81, s. 280 och prop. 1998/99:35 s. 240.

¹³⁰ Heuman, *Skiljemannarätt*, s 486 f och Madsen, Finn, *Skiljeförfarande i Sverige – En kommentar till lagen (1999:116) om skiljeförfarande och till reglerna för Stockholms Handelskammarens Skiljedomsinstitut*, 2:a upplagan, Jure Förlag AB, Stockholm 2009, s. 212. [nedan Madsen].

¹³¹ Lindskog, *Skiljeförfarande*, s 727, Heuman, *Skiljemannarätt*, s 442.

¹³² Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 442.

¹³³ Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 442.

¹³⁴ Hobér, Kaj, *International Commercial Arbitration in Sweden: Two salient problem areas*, Festskrift till Lars Hjerner, s. 235 – 276, Stockholm 1990, s. 270 f.

¹³⁵ Jfr Cars, Thorsten, *Lagen om skiljeförfarande – En kommentar*, 3:e upplagan, Stockholm, 2001, s 177 not 441 [nedan Cars], Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 442.

Likafullt måste skiljenämnden beakta att om de utan grund avvisar av part åberopad bevisning utgör detta ett formellt fel, som i sin tur kan bli föremål för klandertalan enligt 34 § 2 p. LSF.¹³⁶ Detsamma torde gälla om nämnden ger ett otillåtet bevisavtal verkan och i enlighet med avtalet avvisar bevisning. Ett beslut att avvisa bevisning kan även resultera i en ogiltighetstalan enligt 33 § 2 p. LSF, dvs. en oförenlighet med *ordre public*.¹³⁷ Skulle avvisningsbeslutet föranleda att förfarandet inte möter rimliga krav på rättssäkerhet kan en ogiltighetstalan enligt förevarande lagrum bli aktuell.¹³⁸ Om nämnden istället accepterar åberopad bevisning men ger bevismedlet i fråga lågt bevisvärde utgör det inget formellt fel och kan sålunda inte bli föremål för klandertalan.¹³⁹ Istället utgör det ett materiellt fel, ett bedömningsfel i materiellt hänseende, som inte kan klandras.

4.2.2 Institutionellt förfarande

Nedan följer en kortfattad genomgång av reglerna om bevisning och partsautonomi som följer av RSH och ICC-RoA. Ingen längre utläggning är nödvändig utan endast korta hänvisningar till motsvarande bestämmelser kommer att redovisas. Innan bevisreglerna utreds ska något kort sägas om partsautonomi i ett institutionellt förfarande. Beträffande principen om partsautonomi är den en övergripande universell ordning såsom den föreskrivs i 21 § LSF och gäller i princip oavsett skiljereglemente. Principen gäller för institutionellt som ad hoc-förfarande.¹⁴⁰ Det existerar motsvarigheter till 21 § LSF i 19 (2) § RSH och art. 22.4 i ICC-RoA¹⁴¹.

Vad gäller bevisningen i ett SCC-förfarande är utgångspunkten 26 § RSH. Bestämmelsen liknar till sin utformning motsvarande bestämmelser i flera institutionella regelverk, däribland UNCITRAL Arbitration Rules.¹⁴² Likt ett förfarande enligt LSF är huvudprincipen i ett SCC-förfarande att parterna svarar för bevisningen, även om det inte uttryckligen återges i reglerna.¹⁴³ 26 (1) § RSH föreskriver däremot att skiljenämnden avgör bevisningens tillåtlighet, relevans och bevisvärde. Part ska på anmodan av skiljenämnden ange vad bevisningen är avsedd att styrka vilket även torde gälla i LSF trots avsaknaden av lagstöd.¹⁴⁴ Avseende skiljenämndens rätt att avvisa

¹³⁶ Lindskog, *Skiljeförfarande*, s. 737. Jfr NJA 1955 s. 224 och RH 1987:121.

¹³⁷ Prop. 1998/99:35 s 140 ff. Notera gränsdragningsproblematiken mellan vad som utgör ogiltighetsgrund enligt 33 § 1 st. 2 p. LSF och handläggningsfel 34 § 1 st. 6 p. LSF. Se härom Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 602 f. och Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 33:4.2.3.

¹³⁸ Se SOU 1994:81 s. 172 och 289 samt prop. 1998/99:35 s. 142 och 234. Jfr Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 601 f.

¹³⁹ Jfr George M von Mehren & Claudia Salomon, *Submitting Evidence in an International Arbitration*, *The Common Lawyers Guide*, Journal of International Arbitration, s. 290.

¹⁴⁰ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 21:2.2.

¹⁴¹ Tidigare art. 15.2 i ICC-RoA från 1998.

¹⁴² Magnusson, Anette och Shaughnessy, Patricia, *The 2007 Arbitration Rules*, SIAR 2006:3 s. 54. Jfr även IBA Rules of Evidence, Artikel 9.1.

¹⁴³ Madsen, s. 223. Jfr Magnusson, Anette och Shaughnessy, Patricia, *The 2007 Arbitration Rules*, SIAR 2006:3 s. 54 ff.

¹⁴⁴ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 25:2.2.1.

bevisning finns vissa skillnader i begreppsapparaten jämfört med LSF. I RSH stadgas att skiljemännen avgör bevisningens *tillåtlighet* till skillnad mot LSF där det föreskrivs att skiljemännen får avvisa bevisning under vissa förutsättningar. Framförallt kan uppmärksammas att kravet på att bevisningen ”*uppenbart*” ska sakna betydelse inte återges i RSH.¹⁴⁵ Skillnad i sak torde dock inte föreligga med klanderrisken i beaktande.¹⁴⁶ Man bör dock uppmärksamma att reglerna är anpassade efter en internationell standard, vilket exempelvis märks i och med uttrycket ”tillåtlighet” i 26 § (1) RSH.¹⁴⁷

Artikel 25 ICC-RoA¹⁴⁸ som reglerar bevisningen, eller rättare sagt utredning av fakta i målet, är av viss inkvisitorisk karaktär. ICC-förfarandet bygger på ett kontinentaleuropeiskt synsätt varefter skiljemännen har en viss utredningsskyldighet, vilket är ett för svensk rätt främmande tillvägagångssätt.¹⁴⁹ Det inkvisitoriska elementet gör sig dock inte lika gällande när förfarandet är underkastat svensk rätt.¹⁵⁰ ICC-reglerna utgör endast grundläggande riktlinjer och innehåller ingen detaljerad reglering av förfarandet.¹⁵¹ Regelverket föreskriver exempelvis inget om vem som svarar för bevisningen eller vilken bevisning som får avvisas.¹⁵² Om förfarandet lyder under svensk rätt gäller LSF som utfyllnad och parterna svarar för bevisningen. Likaså gäller svenska allmänna processrättsliga principer såsom principen om fri bevisprövning.¹⁵³ Det föreskrivs dock, avseende bevisföringen, att skiljemännen kan förelägga en part att införa tilläggsbevisning och besluta att vittnen ska höras. Skiljemännen får även utse sakkunniga efter samråd med parterna.

¹⁴⁵ Jfr RSH från 1999 som föreskrev att skiljemännen fick avvisa bevisning om den saknade betydelse i målet eller om den med avsevärt mindre besvär eller kostnad kunde förebringas på annat sätt.

¹⁴⁶ Madsen, s. 223 (not. 674).

¹⁴⁷ Jfr engelskans ”*admissibility*”, som används i den engelska versionen av RSH.

¹⁴⁸ Märk att ICC:s regler för skiljeförfarande är uppdaterade per 1 januari 2012. Art. 25 i de nya reglerna motsvarar art. 20 i ICC-RoA från 1998. De är dock identiska till sin språkliga utformning och någon ändring i sak torde inte föreligga.

¹⁴⁹ Craig Laurence W., Park W. William, & Paulsson Jan, *International Chamber of Commerce Arbitration*, 3:e upplagan, Oceana Publications, Dobbs Ferry, NY, 2000, [nedan Craig, Park & Paulsson], s. 415.

¹⁵⁰ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 25:2.2.2. Se även Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 22 ff. om skiljedomsreglementens ställning i svensk rätt.

¹⁵¹ Craig, Park & Paulsson s. 416.

¹⁵² Jfr UNCITRAL Arbitration Rules som inte heller har några dylika bestämmelser.

¹⁵³ Craig, Park & Paulsson, s. 418 f.

4.3 Europakonventionen och frivilligt avstående från rättigheter

När man ser till parternas önskemål att begränsa sina möjligheter att föra sin talan aktualiseras frågor om rättssäkerhet och huruvida man kan avstå från relevanta processuella rättighetsskydd. Utöver de rättssäkerhetsgarantier som återges i RF¹⁵⁴, men även i LSF och RB, ställer EKMR vissa krav på förfarandet för att det ska vara rättvist och godtagbart. Därav blir EKMR aktuell att beakta när man ser till integrationsklausulens tillämpning i svensk rätt.

4.3.1 Artikel 6.1 EKMR

Artikel 6 är en av de centrala artiklarna i EKMR. Artikeln, vari den första punkten avser civilprocessen, återger den grundläggande rättssäkerhetsgarantin som innefattar rätten till domstolsprövning och en rättssäker process.¹⁵⁵ Rättsskyddet är sålunda tudelat. För det första har man rätt till en prövning i domstol.¹⁵⁶ För andra har man rätt till att prövningen ska hålla en viss kvalitet. Europadomstolen har slagit fast vikten av rättssäkerhetsgarantin genom att uttala sig i fallet *Delcourt mot Belgien* att artikel 6.1 EKMR *inte* ska tolkas restriktivt.¹⁵⁷ Prövningen ska således vara utformad på så sätt att den uppfyller vissa rättssäkerhetsgarantier och garanterar parterna ett minimiskydd.¹⁵⁸

För att artikel 6.1 EKMR ska bli tillämplig krävs dock att det rör sig om en reell tvist mellan två civila parter eller mellan en civil part och en myndighet och att tvisten rör en civil rättighet¹⁵⁹ som har sin grund i den nationella rätten.¹⁶⁰ Är dessa krav uppfyllda ställer artikel 6.1 EKMR upp sex grundläggande krav för att rättssäkerheten i ett förfarande ska vara tillgodosedd.¹⁶¹

- a) Domstolen ska vara oberoende och opartisk.
- b) Domstolen ska vara inrättad med stöd av lag.
- c) Förfarandet ska vara korrekt och rättvist mot den enskilde.

¹⁵⁴ 2 kap. 11 § 2 st. RF stadgar att en rättegång ska genomföras rättvist, men torde inte för närvarande utgöra någon skillnad i sak från artikel 6.1 EKMR, se Prop. 2009/10:80 s. 159 ff. och 251 f.

¹⁵⁵ Artikel 6.2-3 EKMR reglerar den tilltalades rättigheter i brottmål.

¹⁵⁶ Detta följer inte uttryckligen av artikel 6.1 EKMR utan av *Golder v. Storbritannien*, Serie A, No. 18, dom den 21 februari 1975.

¹⁵⁷ *Delcourt v. Belgien*, (Serie A, No. 11), dom den 17 januari 1970.

¹⁵⁸ Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna.*, 3 upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007, s. 34 ff.[nedan Danelius].

¹⁵⁹ Om begreppet civil rättighet, se *Ringeisen v. Österrike*, (Serie A, vol.13), dom den 16 juli 1971.

¹⁶⁰ Danelius, s. 138 f.

¹⁶¹ Sammanställningen är hämtad ur Danelius, s. 135.

- d) Förfarandet ska som huvudregel vara muntligt och offentligt.
- e) Prövning ska ske inom skälig tid.
- f) Dom ska avkunnas offentligt.

Kravet på att förfarandet ska vara *korrekt och rättvist mot den enskilde* inrymmer i sig flertalet olika principer. Däribland principen om parternas likställighet (*equality of arms*), principen om ett kontradiktoriskt förfarande och rätten att utföra sin talan i behövlig omfattning.¹⁶² Rätten att utföra sin talan i behövlig omfattning inrymmer bl.a. kravet att parterna ska beredas möjlighet att åberopa bevisning till stöd för sin sak.¹⁶³

Vad avser just bevisning saknar EKMR ett principstadgande likt det som återges i 35 kap. 1 § RB om fri bevisprövning. Frågan är dock om rätten till en rättvis rättegång i artikel 6.1 EKMR även äger tillämpning avseende bevisningen. Europadomstolen har uttalat att bedömningen av huruvida ett förfarande anses rättvist sker med en helhetsbedömning vari frågor avseende bevisningen är inbegripna.¹⁶⁴ När det gäller bevisningen aktualiseras, som ovan framgått, principen om parts rätt att i tillräcklig omfattning få utföra sin talan. Detta utgör en yttre gräns för när och i vilken omfattning åberopad bevisning får avvisas. En parts rätt till en rättvis rättegång kränks om domstolen obefogat avvisar bevisning så att en part inte i tillräcklig omfattning får föra sin talan.¹⁶⁵ Grundar sig avvisningen på ett mellan parterna ingått avtal uppkommer frågan huruvida parterna i och med detta avtal har av sagt sig sin rätt att i tillräcklig omfattning utföra sin talan. När parter sålunda avser att begränsa bevisföringen genom avtal uppstår oklarheter varvid frågan om parternas rätt att avstå från sina processuella rättigheter aktualiseras. Närmare bestämt frågan om parternas rätt att avstå från att i tillräcklig omfattning få utföra sin talan.

4.3.2 Frivilligt avstående från rättigheter

En fråga som är omdiskuterad i doktrin är en parts rätt att avsäga sig sina processuella rättigheter enligt artikel 6.1 EKMR. Övervägande doktrin anser att ett frivilligt avstående torde kunna ske under vissa förutsättningar, varvid det vanligast förekommande avståendet är när parter avstår från ett förfarande i allmän domstol till förmån för ett *skiljeförfarande*.¹⁶⁶ Utöver detta godtagbara avstående har inte Europadomstolen givit någon heltäckande ledning i frågor om avstående av processuella rättigheter, även om det har varit uppe till bedömning i flera fall. Fallen har dock genererat

¹⁶² SOU 2007:26, s. 154 f., SOU 2001:103, s. 74 f. Jfr Hottelier Michel (red.), Besson Samantha (red.), Werro Franz (red.), Landrove Carlos Juan, *Human Rights at the Center: European human rights' impact on consensual arbitration*, Schulthess, Zürich, 2006, s. 73 – 101, [nedan Landrove], s. 86.

¹⁶³ SOU 2007:26, s. 155, SOU 2001:103, s. 74 f.

¹⁶⁴ *Dikme v. Turkiet*, nr 20869/92, dom den 11 juli 2000, Danelius, s. 135.

¹⁶⁵ Danelius, s. 194 och 201.

¹⁶⁶ Danelius, s. 178 f., Westberg, *Från statlig till privat*, s. 363, *Suvoaniemi v. Finland*, App. No. 31737/96, beslut den 23 februari 1999, *Nordström-Janzo & Nordström-Lehtinen v. Nederländerna*, App. No. 28101/95, beslut den 27 november 1996.

ett par hållpunkter som kan ge vägledning för hur ett avstående ska vara utformat för att det ska vara godtagbart. För det första ska avståendet vara *klart och otvetydigt* så att det framgår att avståendet har skett *frivilligt*.¹⁶⁷ Likafullt måste parterna vara *medvetna om vad de avtalar bort*.¹⁶⁸ Europadomstolen har vidare slagit fast att även om domstolen har kommit fram till att en av rättigheterna i artikel 6.1 kan avtalas bort innebär det inte att vilka som helst av rättigheterna i artikel 6.1 är tillåtna att avstå från genom avtal. Även om en part avstår från en viss rättighet som följer av artikel 6.1 EKMR innebär det inte att man har avstått från samtliga rättigheter som följer av artikeln.¹⁶⁹ Därtill har det av doktrin föreslagits att *tiden* för avsägandet är en vital faktor för huruvida det är godtagbart.¹⁷⁰ Vissa rättigheter kan man inte avstå från på förhand.¹⁷¹ Likaså har rättighetens *dignitet* utpekats som avgörande att ta med i bedömningen.¹⁷² Avsägandet från en rättighet med låg dignitet, exempelvis rätten till offentlig förhandling, är godtagbart redan vid ingåendet av ett skiljeavtal.¹⁷³ Man torde däremot inte kunna avstå från en mer fundamental och grundläggande processuell rättighet. Det vore dock godtagbart att avstå från en sådan fundamental rättighet sedan tvist har uppstått och man har möjligheten att överblicka överenskommelsens konsekvenser.¹⁷⁴

De mål som tagits upp, och som har genererat förevarande hållpunkter, har i huvudsak berört frågan om godtagbara skiljeavtal och skiljeförfarande. Europadomstolen har dock inte prövat andra typer av processuella överenskommelser, exempelvis bevisbegränsande klausuler, och huruvida de är godtagbara att avstå från. I doktrinen har det dock, i samband med frågan om skiljeavtalet som ett avstående, föreslagits en del faktorer man bör ta hänsyn till för att avgöra huruvida ett avsägnande är giltigt. Innan frågan om det går att avsäga sig den aktuella rättigheten utreds närmare ska det klargöras vilka rättigheter som gäller i ett skiljeförfarande.

I ett skiljeförfarande ska skiljemännen som utgångspunkt respektera de rättigheter som följer av artikel 6.1 EKMR.¹⁷⁵ Det är dock något oklart vilka rättigheter som gäller inom ramen för ett skiljeförfarande. När parterna ingår ett skiljeavtal avstår de per automatik från rätten till en offentlig förhandling, som en konsekvens av skiljeförfarandets privata karaktär.¹⁷⁶ Det torde dock inte innebära att parterna automatiskt avstår från de andra

¹⁶⁷ Oberschlick v. Österrike, (Serie A vol.204), dom den 23 maj 1991.

¹⁶⁸ Pfeifer och Plankl v. Österrike, (Serie A vol.253) dom den 25 februari 1992.

¹⁶⁹ Suvoaniemi v. Finland, App. No. 31737/96, beslut den 23 februari 1999.

¹⁷⁰ Heller, Kurt *Constitutional limits of arbitration*, Stockholm Arbitration Report, 2000, s. 7-19, [nedan Heller], s. 15 f.

¹⁷¹ Landrove, s. 86.

¹⁷² Se härom Heller, s. 12 ff., och där gjorda hänvisningar. Se även Landrove, s. 83 f.

¹⁷³ Håkansson & Sturesson v. Sverige, dom den 21 februari 1990, Series A, Nr 171, Deweer v. Belgien, dom den 27 februari 1980, Series A, Nr. 35 och Suvoaniemi v. Finland, App. No. 31737/96, beslut den 23 februari 1999.

¹⁷⁴ Heller, s. 12 ff., Landrove s. 86 f.

¹⁷⁵ Heller, s. 12.

¹⁷⁶ Nordström-Janjo & Nordström-Lehtinen v. Nederländerna, App. No. 28101/95, beslut den 27 november 1996.

rättigheterna som följer av artikel 6.1 EKMR.¹⁷⁷ Man kan därför utgå från att övriga rättigheter gäller *prima facie* även i ett skiljeförfarande.

Sammanfattningsvis kan sägas att oavsett om det rör sig om ett domstolsförfarande eller skiljeförfarande gäller i princip de rättigheter som följer av artikel 6.1 EKMR. Bortsett från rätten till offentlig förhandling som faller bort i och med ett skiljeavtal. Har parterna infört en integrationsklausul i ett kommersiellt avtal är det något tveksamt om avståndet skett *frivilligt*. Klausulen är i regel av standardiserad karaktär, och det blir sålunda svårt att argumentera för att avsägandet i samtliga fall är *otvetydigt* och *klart*. *Tidpunkten* i sin tur leder till att man måste göra en distinktion mellan de avsäganden som sker före, respektive efter, agerandet som bryter mot rättigheten.¹⁷⁸ I detta fall torde själva förfarandet utgöra den kritiska tidpunkten. Vad gäller *digniteten* rör det sig i förevarande fall om rätten att få utforma sin talan i behövlig omfattning. En rättighet av hög dignitet.¹⁷⁹ Europadomstolen har inte kommenterat huruvida man kan avsäga sig rätten att utföra sin talan i behövlig omfattning före förfarandet, men i doktrin anförs att så inte borde kunna ske.¹⁸⁰

Av allt att döma kan man *inte på förhand* avsäga sig rätten att fritt utforma sin talan, och underbygga denna med bevisning.¹⁸¹ Om klausulen innebär att parterna avsäger sig denna rätt står den i strid med en fundamental rättighet som följer av artikel 6.1 EKMR. Om domstolen tillämpar en integrationsklausul i strid med rättssäkerhetskraven som följer av artikel 6.1 EKMR skulle det förmodligen utgöra rättegångsfel.¹⁸² En skiljenämnd å sin sida skulle vara tvungna att åsidosätta klausulen för att skiljedomen inte skulle bli ogiltigförklarad enligt 33 § 2 p. LSF som stridande mot svensk *ordre public*.¹⁸³ Huruvida klausulen innebär att parterna avsäger sig rätten att utforma sin talan i behövlig omfattning diskuteras i nästkommande avsnitt om partsautonomins gränser. Avslutningsvis är det värt att nämna att en integrationsklausul som avser att begränsa bevisföringen kan innebära en ojämn begränsning för parterna varför frågan om parternas likställdhet i processen aktualiseras. Avvisar rätten erbjuden bevisning i enlighet med en integrationsklausul i den mån att det gynnar den ena parten på den andres bekostnad står det i strid med principen om parternas likställdhet i processen och kontradiktionsprincipen.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Suvoaniemi v. Finland, App. No. 31737/96, beslut den 23 februari 1999., Mulcahy.

Leigh-Ann, *Human rights and civil practice*, Sweet and Maxwell, London 2001, s. 440.

¹⁷⁸ Heller, Kurt *Constitutional limits of arbitration*, Stockholm Arbitration Report, 2000, s. 7-19, [nedan Heller], s. 15 f.

¹⁷⁹ Landrove, 86 f.

¹⁸⁰ Se Heller, s. 16 f., Landrove, s 86, och där gjorde hänvisningar.

¹⁸¹ Jfr härom Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 0:4.1.2, Westberg, *Från statlig till privat*, s. 363 f., Heller, s. 19.

¹⁸² Welamson, VI, s. 124.

¹⁸³ För ogiltighet pga. stridande mot svensk *ordre public* torde dock krävas att domen, åtminstone i någon del, blivit materiellt oriktig. Se Heller, s. 12 ff.

¹⁸⁴ Jfr De Haes och Gijssels v. Belgien, nr 199983/92, dom den 24 februari 1997.

4.4 Gränserna för partsautonomin och parternas möjligheter att förfoga över bevisningen genom avtal

4.4.1 Allmän domstol

4.4.1.1 Inledning

När avtal rörande bevisning aktualiseras i ett domstolsförfarande ställs, som ovan påpekats, ett par grundläggande processrättsliga principer på sin spets. Dispositionsprincipen, som en del av principen om partsautonomin, kommer i konflikt med officialprincipen och det rättsskydd som denna princip innefattar.

Utmärkande för den dispositiva civilprocessen i allmän domstol är *dispositionsprincipen* som kommer till uttryck i 17 kap. 3 § RB.¹⁸⁵ Parterna sätter ramen för förfarandet genom sina yrkanden och grunder, och äger förfoga över materialet som förs in i processen.¹⁸⁶ Detta innebär i sin tur att parterna själva får stå risken eftersom domstolen inte kan döma utanför denna ram.¹⁸⁷ Det gäller dock att särskilja parternas rätt att disponera över processmaterialet och ramarna för processen från bestämmelser om själva förfarandet vilka parterna inte äger rätt att disponera över.¹⁸⁸ Dispositionsprincipen inrymmer i princip alla regler i den svenska processordningen som är dispositiva.¹⁸⁹ Om en processrättslig regel är dispositiv kan parterna genom sina ensidiga processhandlingar binda domstolen vid dessa och därigenom dirigera rättens handlande.¹⁹⁰ Principen omfattar sålunda de bestämmelser som innebär att domstolen ska eller får vidta en viss processhandling endast om parterna yrkar det.¹⁹¹ Domstolen begår rättegångsfel om den åsidosätter dispositionsprincipen, i och med att de åsidosätter en processuell regel.¹⁹²

¹⁸⁵ Vilken härrör från den s.k. delegationsprincipen. Se Ekelöf, *I*, s. 56 f.

¹⁸⁶ Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentar till 17 kap. 3 § RB, Westberg, *Officialprövning*, s. 62.

¹⁸⁷ Se bl.a. 17 kap. 11 § RB. Westberg, *Officialprövning*, s. 30 och 90 f., Andersson, Torbjörn, *Dispositionsprincipen och EG:s konkurrensregler – en studie i snittet av svensk civilprocess och EG-rätten*, Iustus förlag, Uppsala 1999, s. 168 f. [nedan Andersson].

¹⁸⁸ Ekelöf, *I*, s. 61, Andersson, s. 168.

¹⁸⁹ Westberg, *Officialprövning*, s. 30, Ekelöf, *I*, s. 58 f. Jfr 42 kap. 2 § RB, 35 kap. 6 § RB, 17 kap. 3 § RB, m.fl. Se dock Larsson, Sven, *Dispositionsprincipen och dispositiv rätt*, SvJT 1980 s. 577-605 [nedan Larsson], för en diskussion om vilka regler som ska anses vara dispositiva och vilka som parterna äger disponera över enligt dispositionsprincipen.

¹⁹⁰ Ekelöf, *I*, s. 59 f., Lindell, *Civilprocessen*, s. 51.

¹⁹¹ Ekelöf, *I*, s. 58. Jfr Andersson, s. 166 ff. och Lindell, *Civilprocessen*, s. 53 f. om förhållandet till *förhandlingsprincipen*.

¹⁹² Welamson, Lars, *Rättegång VI*, 3:e upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2001, s. 120. Jfr Westberg, *Officialprövning*, s. 30.

Parterna har sålunda stora möjligheter att styra över förfarandet i allmän domstol, men det finns ett allmänt intresse från staten att upprätthålla en viss rättssäkerhet varför parternas dispositionsrätt måste begränsas. *Officialprincipen* utgår ifrån att delar av en rättegångsförhandling inte ska stå till parternas disposition, inte ens i ett dispositivt tvistemål. Till grund för principen finner man allmänna intressen för rättssäkerhet och parterna ska inte kunna välja bort moment som garanterar processuella rättigheter. Sålunda gäller att bevisvärdering och rättstillämpning är förbehållet domstolarna enligt principerna om fri bevisprövning och *jura novit curia*.¹⁹³ Överlag gäller att officialprincipen råder om rätten kan företa en processhandling oberoende av parts yrkande eller åberopande.¹⁹⁴

Ser man till en parts åberopande av bevisning utgör det en ensidig processhandling som innebär att parten önskar att domstolen ska ta upp och värdera den aktuella bevisningen. Eftersom det i dispositiva tvistemål ankommer på parterna att svara för bevisningen ligger det inom dispositionsprincipen, och domstolen varken kan eller ska åberopa bevisning. Domstolen ska dock värdera, alternativt avvisa, den åberopade bevisningen. Det ligger inte inom parternas disposition, utan är förbehållet domstolen i linje med officialprincipen. Frågan om parternas rätt att genom avtal påverka bevisprövningen grundar sig således i huruvida domstolen ska beakta ett bevisavtal när de avgör om de ska ge verkan åt parternas processhandlingar, dvs. parternas begäran att viss bevisning ska avvisas eller viss bevisning ska erhålla ett högre bevisvärde. Med andra ord måste det utredas i fall domstolen ser till avtalet när de avgör huruvida de ska efterkomma parternas begäran eller om de endast ser begäran som en ensidig processhandling vars verkan de har att bedöma endast utifrån processrättsliga bestämmelser.

Spörsmålet aktualiserar principen om processuella överenskommelsers ogiltighet *per se* utan lagstadgade undantag.¹⁹⁵ Principen följer av lagrådets uttalande i förarbetet till 49 kap. 2 § RB, att processuella överenskommelser inte är giltiga utan stöd i lag. Huruvida en bestämmelse är processuell, och därmed ogiltig, eller materiell, och faller inom avtalsfriheten, avgör domstol i och med principen om *jura novit curia*.¹⁹⁶ Processuella överenskommelser kan ha två huvudsakliga syften. Antingen vill parterna skapa processhinder eller styra processen.¹⁹⁷ En integrationsklausul, i egenskap av en bevisbegränsande klausul, får i sådant fall ses som en processtyrande klausul. Generellt sett kan dock inte parterna genom avtal binda domstolen i

¹⁹³ Lindell, *Partsautonoms gränser*, s. 33, Lindell, Bengt, *Civilprocessen*, 2:a upplagan, Iustus Förlag, Göteborg, 2003, [nedan Lindell, *Civilprocessen*], s. 59 Westberg, Peter: *Domstols officialprövning: en civilprocessuell studie i anslutning till RB 17:3 p 1*, Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund, Lund 1988, s. 30 [nedan Westberg, *Officialprövning*].

¹⁹⁴ Lindell, *Civilprocessen*, s. 52, Ekelöf I, s. 58 ff.

¹⁹⁵ Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 49 kap. 2 § RB, Westberg, *Från statlig till privat*, s. 354.

¹⁹⁶ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 356 f.

¹⁹⁷ Lindskog, *Skiljeförfarande*, s. 51 ff., Westberg, *Från statlig till privat*, s. 347 ff.

frågor om handläggningen utan stöd i lag.¹⁹⁸ De lagstöd som återges i RB avseende processuella överenskommelser utgörs av avtal om prorogationsavtal, avtal om att inte överklaga en dom och avtal om skiljeförfarande.¹⁹⁹ Utöver de lagstadgade undantagen har det vuxit fram undantag i praxis och det existerar vissa möjligheter att ingå bevisöverenskommelser utan stöd i lag. Exempelvis godtas avtal om bevisbördans placering, eftersom denna typ av avtal har gått från att vara processuella till att numera tillhöra civilrättens område.²⁰⁰ En dylik avtalsreglering försvårar generellt sett inte rättstillämpningen.²⁰¹ Trots processrättsliga drag erhåller dessa överenskommelser inte några processuella rättsverkningar utan endast civilrättslig verkningar parterna emellan.²⁰²

Det ankommer som sagt på domstolen att avgöra huruvida en bestämmelse är materiell eller processuell. Att man måste bestämma om ett villkor är civilrättsligt eller processrättsligt utgör en betydande svaghet hos principen om processuella överenskommelsers ogiltighet. Det krävs därav att man kan uttröna vilka kriterier som är relevanta vid en sådan bedömning. Framförallt beträffande klausuler som befinner sig i gränslandet mellan civilrätten och processrätten.²⁰³

I ovanstående avsnitt om integrationsklausulens karaktär diskuterades frågan huruvida den kan anses utgöra en processuell eller civilrättslig överenskommelse.²⁰⁴ En betydande majoritet av doktrinen ser integrationsklausulen som en civilrättslig klausul med civilrättsliga verkningar, och förbiser de processuella aspekterna. Detsamma har skett i de bedömningar domstolarna har gjort i fall där klausuler med processuella drag har varit aktuella.

¹⁹⁸ Prop. 1942:5, s. 233 och NJA 1943 II s. 611 (Lagrådet), Westberg, *Från statlig till privat*, s 355f. och Heuman, Lars, *Kan parter träffa avtal om hur civilrättsliga och processuella regler ska tillämpas?*, Juridisk Tidsskrift 2011-12 nr 2, s. 338, [nedan Heuman, *Kan parter träffa avtal*], Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 49 kap. 2 § RB. Jfr Kallenberg, Ernst, *Svensk civilprocessrätt*, Band II, del I, 1927, s. 27 f. och 37.

¹⁹⁹ 10 kap. 16 – 17a §§ RB och 49 § 2 st. RB.

²⁰⁰ Lindell, *Civilprocessen*, s. 57, Heuman, *Kan parter träffa avtal*, s. 338 och Heuman, Lars, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2005, s 56 [nedan Heuman, *Bevisbörda och beviskrav*]. Jfr NJA 1986 s. 470 och NJA 1998 s. 364.

²⁰¹ Heuman, *Kan parter träffa avtal*, s. 338.

²⁰² Heuman, *Bevisbörda och beviskrav*, s 57 och Westberg, *Processtaktik och bevisbörda*, s 748 f., Westberg, *Från statlig till privat*, s. 356.

²⁰³ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 358, För exempel på andra klausuler som befinner sig i denna gråzon, se även Heuman, Lars, *Fördjupning och vidsyn – En avtalsrättslig studie av några kreativitetsinstrument och argumentationsformer*, Juridisk Tidsskrift Nr 3 2002/03, s. 522 [nedan Heuman, *Fördjupning*], s. 531 f.

²⁰⁴ Se avsnitt 2.4.

4.4.1.2 NJA 1994 s. 712 (I-III)²⁰⁵

Högsta domstolen har inte explicit tagit ställning i frågan om processuella överenskommelsers giltighet trots att möjligheten har erbjudits flertalet gånger.²⁰⁶ Senast var 1994 i tre samtidigt avgjorda fall där Högsta domstolen bedömde en avtalsklausul vari ena parten hade mandat att ensidigt avgöra om motparten hade åberopat tillräcklig bevisning i en viss tvistig fråga. Högsta domstolen beaktade endast avtalsklausulerna ur ett civilrättsligt perspektiv och ansåg, i två av tre fall, att de stod i strid med 36 § AvtL. Av fallen går att utläsa hur domstolen företog en gränsdragning mellan processrättsliga och civilrättsliga klausuler, även om Högsta domstolen inte kommenterade detta faktum. Domstolen valde att se avtalsvillkoren som civilrättsliga klausuler och bedömde de utifrån 36 § AvtL. Istället hade de kunnat välja att se klausulerna som processrättsliga och ogiltigförklara de med hänvisning till att processuella överenskommelser är ogiltiga utan lagstöd. Frågan är vilken slutsats man kan dra av det faktum att domstolen inte såg klausulerna som processrättsliga och därmed inte beaktade principen om processuella överenskommelsers ogiltighet. Uppenbarligen fanns det tydliga processuella inslag i form av talerättsbegränsande villkor. I relation till äldre praxis är detta ett nytt synsätt från Högsta domstolens sida.²⁰⁷

Ser man till äldre praxis finner man att principen om processuella överenskommelser ogiltighet i stort är ohotad.²⁰⁸ Det anförs att processuella klausuler är ogiltiga och utgör inget hinder för prövning i allmän domstol. Ser man däremot till NJA 1994 s. 712 (I-III) beaktar Högsta domstolen processuella klausuler utifrån ett annat perspektiv. Den gamla principen om att processuella överenskommelser *per se* är ogiltiga utan lagstadgat undantag omnämns inte, vilket visserligen kan ha sin grund i att villkoren i de förevarande fallen inte var lika uttryckligen formulerade såsom talerättsbegränsningar som i äldre praxis. Man kan härav dra slutsatsen att den språkliga formuleringen är central för en bedömning huruvida en klausul uppfattas som civilrättslig eller processrättslig.²⁰⁹ I NJA 1994 s. 712 (I-III) anknyter språket i klausulerna till de bakomliggande materiella reglerna vilket troligen föranledde Högsta domstolen att uppfatta klausulerna som civilrättsliga. Denna tolkning grundar sig i att Högsta domstolen troligen intuitivt uppfattade klausulerna som civilrättsliga pga. att de inte berörde frågan huruvida klausulerna var att se som processuella

²⁰⁵ NJA 1994 s 712 (I-III). Vad man dock bör hålla i åtanke är att i inget av fallen var frågan om ett avtal mellan två kommersiella parter utan det rörde sig om avtal mellan enskilda personer och Kommunernas Försäkring AB. Likväl är det, pga. den knapra tillgången på avgörande, av intresse att kommentera avgörandena.

²⁰⁶ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 354 ff. Se även SvJT 1950 s. 277, NJA 1958 s. 654, NJA 1971 s. 453, NJA 1994 s. 712 (I-III).

²⁰⁷ SvJT 1950 s. 277, NJA 1958 s. 654, NJA 1971 s. 453. I äldre praxis rörde det sig dock i huvudsak om totala avståenden från processuella rättigheter, men fallen är likväl relevanta att nämna i en diskussion om partiella avståenden från processuella rättigheter.

²⁰⁸ Jfr SvJT 1950 s. 277, NJA 1958 s. 654, NJA 1971 s. 453.

²⁰⁹ Jfr även NJA 1972 s. 29 angående den språkliga utformningens betydelse för tolkningen av en avtalsföreskrift om ensam beslutanderätt och Heuman, *Fördjupning*, s. 522 och 531,

överenskommelser.²¹⁰ Man kan även dra mer långtgående slutsatser av de tre fallen. Högsta domstolen kan ha företagit en medveten kursändring, och detta utan att samlas i plenum, eller i värsta fall glömt bort de gamla prejudikaten och kanske t.o.m. principen om processuella överenskommelsers ogiltighet.²¹¹ Tanken att Högsta domstolen skulle ha glömt bort den gamla principen och dess tillämpning i äldre praxis kan dock vara något spekulerande. En mer plausibel slutsats är att de har gjort en kursändring och förskjutit förhållanden som förr har ansetts utgöra processrättsliga till det civilrättsliga planet.

4.4.1.3 Doktrin

Ser man till doktrin finns det i huvudsak två uppfattningar om hur bevisavtal bör behandlas av allmän domstol. Den ena uppfattningen företräds av Lindell och Heuman som argumenterar för att processuella överenskommelser i huvudsak bör godtas, och faktiskt godtas, av svenska domstolar. Motpolen, vars främste företrädare är Westberg, menar att principen om processuella överenskommelsers ogiltighet är gällande rätt.

Heuman gör en motsatstolkning av de tre fallen i NJA 1994 s. 712 och menar att eftersom Högsta domstolen inte nämnde principen om processuella överenskommelsers ogiltighet och istället utgick ifrån de civilrättsliga ogiltighetsreglerna godtas denna typ av processuella överenskommelser.²¹² Principen om processuella överenskommelser kan inte utan vidare godtas pga. att en lång tid har förflutit sedan den utformades och att intresset för partsinflytande har sedan dess fått gehör i olika lagstiftningsärenden.²¹³ Man kan inte kategoriskt avfärda alla processuella avtal, utan de bör vara giltiga under förutsättning att inga nämnvärda skäl talar emot. Häri bör man beakta statens intresse av rättsskipning, processekonomiska faktorer och rättssäkerhetsaspekter, varav den sistnämnda torde vara tillgodosedd i tillräcklig hög utsträckning i och med de avtalsrättsliga ogiltighetsreglerna och framförallt 36 § AvtL.²¹⁴ Parterna ska inte heller kunna komplicera och fördyra rättsskipningen för staten. Skulle ett avtal däremot förenkla domstolens rättsskipning, exempelvis genom att bevisningen begränsas, menar Heuman att det bör godtas.²¹⁵ Heuman argumenterar vidare för att processuella avtal vars effekt i princip kan uppnås på ett materiellt sätt bör godtas.²¹⁶ Utifrån detta synsätt anser han att integrationsklausuler bör godtas som processuella avtal.²¹⁷

Lindells uppfattning påminner en del om Heumans och är den att parterna har möjligheten att avtala om allt utom bevisvärdet och att rätten bör ta

²¹⁰ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 357.

²¹¹ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 355.

²¹² Heuman, *Officialprövning*, s. 60f.

²¹³ Heuman, *Officialprövning*, s. 59.

²¹⁴ Heuman, *Kan parter träffa avtal*, s. 337 f., Heuman, *Officialprövning*, s. 60 f.

²¹⁵ Heuman, *Officialprövning*, s. 60.

²¹⁶ Heuman, *Officialprövning*, s. 61.

²¹⁷ Heuman, *Officialprövning*, s. 60.

hänsyn till avtal om begränsning av bevisföringen.²¹⁸ Denna inställning grundar sig i dispositionsprincipens omfattning och att dylika överenskommelser inte strider mot densamma. Parterna kan avgöra vilka bevis de väljer att föra in i processen varför det inte vore orimligt om de i sin tur kan avtala sinsemellan om att viss bevisning inte får föreläggas. Denna slutsats menar Lindell även framgår av NJA 1994 s. 712 (I-III).²¹⁹ Han anför även att principen om att processuella avtal *per se* är ogiltiga är oriktig.²²⁰ Domstolarna godtar faktiskt processuella avtal. Uttalandet från Lagrådet i förarbetet till 49 kap. 2 § RB görs i anslutning till möjligheten att inte överklaga en dom. Lindell menar därav att processavtal endast är ogiltiga om de utgör processhinder. Processtyrande klausuler är inte ogiltiga, varför det inte föreligger hinder mot att avtala om begränsningar i bevisföringen.²²¹ Likaså finns det ingen mening i att klassificera en klausul som civilrättslig eller processrättslig eftersom ett avtal kan omformuleras från civilrättsligt till processrättsligt och vice versa med i princip samma verkningar. Syftet och dess effekt är istället avgörande. Lindell ansluter här till Heuman som menar att om man kan uppnå samma sak med ett civilrättsligt avtal som man kan om man omformulerar det till ett processrättsligt avtal ska det godtas med hänsyn till dispositionsprincipen och avtalsfriheten. Avseende rättssäkerhetsaspekten utgör 36 § AvtL ett tillräckligt skydd för parterna.²²²

Westberg däremot kritiserar Heumans tolkning av de tre fallen och menar att man inte kan göra en sådan drastisk motsatsvis prejudikatstolkning.²²³ Det är dock förvånande att Högsta domstolen i NJA 1994 s. 712 (I-III) inte ens nämner principen om processuella överenskommelsers ogiltighet. Även om parterna inte argumenterat utifrån den gamla principen borde domstolen enligt *jura novit curia* tagit upp samma princip.²²⁴ Westberg menar sålunda att principen om processuella överenskommelsers ogiltighet gäller och att det krävs lagstöd för att motsatsen ska gälla. Vidare anför Westberg att det inte finns en allmän princip i svensk rätt om att civilrättsliga avtal också implicit innefattar processrättsliga överenskommelser eller att processrättsliga verkningar är kopplade till civilrättsliga klausuler.²²⁵ Civilrättsliga avtal ska inte uppfattas reglera processrättsliga rättigheter och skyldigheter utan endast civilrättsliga. Därav är en klassificering viktig för att avgöra en klausuls verkningar. Westberg är dock medveten om att det finns fall där en klausul är både civilrättslig och processrättslig, och menar

²¹⁸ Lindell, *Partsautonomin gränser*, s. 124 ff., Lindell, *Civilprocessen*, s. 57 ff.

²¹⁹ Lindell, Bengt, Kompletterande rättsutlåtande 2006-03-17, mål nr T 1894-03 (aktbilaga 133).

²²⁰ Lindell, Bengt, Kompletterande rättsutlåtande 2006-03-17, mål nr T 1894-03 (aktbilaga 133). Notera dock att Lindell inte tar upp förevarande princip i varken *Civilprocessen* eller *Partsautonomin gränser*.

²²¹ Lindell, *Partsautonomin gränser*, s. 125.

²²² Lindell, *Civilprocessen*, s. 60, Lindell, *Partsautonomin gränser*, s. 125 ff., Heuman, *Officialprövningen*, s. 60.

²²³ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 354. Vad gäller motsatsstolkning av prejudikat, se bl.a. Peczenik, Aleksander *Juridikens metodproblem: rättskällelära och lagtolkning*, 2:a upplagan, Stockholm, 1980, s. 132.

²²⁴ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 356ff.

²²⁵ Se Westberg, Peter, Rättsutlåtande 2006-02-23, mål nr T 1894-03 (aktbilaga 1).

att om man då vill upprätthålla principen om processuella överenskommelsers ogiltighet kan man knappast tillerkänna en sådan överenskommelse civilrättslig betydelse.²²⁶ Alla klausuler med processuella effekter bör således ogiltigförklaras, oavsett hur mycket civilrätt de faktiskt innehåller.

Även Håstad följer Westbergs linje och menar, beträffande avtal om exklusiva bevis, att sådana avtal inte binder domstolen enligt gällande processuella regler.²²⁷ Likt Westberg hänvisar även Håstad till principen om processuella överenskommelsers ogiltighet.

Även Lindskog kritiserar Heumans tolkning av NJA 1994 s. 712 (I-III). Han menar dock att det inte rör sig om processuella avtal utan om att part förbehåller sig rätt att ange avtalsinnehållet. Om part utnyttjat sin avtalade självbestämmanderätt ska motpartens talan avseende frågan prövas materiellt, inte avvisas.²²⁸ I övrigt är det oklart i vilken utsträckning domstol har att beakta ett bevisavtal. Lindskog anför dock att avtal som innebär begränsningar av bevisföringen inte bör godtas, däremot kan avtal om bevismedels bevisvärde beaktas av domstol.²²⁹ Lindskog menar att principen om processuella överenskommelsers ogiltighet endast åsyftar avtal om processhinder.²³⁰ I huvudsak rör det sig om en avvägning mellan partsautonomin och rättssäkerheten, vilken är en vanskelig bedömning att företa.²³¹ Även det samhälleliga intresset torde föranleda vissa begränsningar av partsautonomin, dels till följd av att ett fixerat rättegångsmönster har ett egenvärde för tilltron till rättsordningen och dels till följd av rena kostnads- och effektivitetsskäl.²³²

4.4.1.4 Sammanfattning

Som det har framgått finns det i huvudsak två skilda uppfattningar om processuella överenskommelsers giltighet. Lindell och Heuman företräder uppfattningen att processuella överenskommelser bör godtas, i vart fall under vissa förutsättningar. De grundar sin åsikt i att principen om partsautonomi har en framträdande roll även vad gäller handläggningsfrågor och förfarandet i övrigt. Vidare anför de att oskäligen avtal, processuella såväl som andra, kan regleras med hjälp av 36 § AvtL. Motpolen utgörs av Westberg, med visst medhåll av Håstad, vars åsikter är att principen om processuella överenskommelsers ogiltighet fortfarande utgör gällande rätt.

²²⁶ Westberg, *Från statlig till privat*, s. 360. Notera också Westbergs reflektioner kring domens förenlighet med artikel 6.1 EKMR, Westberg, *Från statlig till privat*, s 363 f.

²²⁷ Håstad, Torgny, *Besiktningens rättsverkan*, Svensk Juristtidning 1991 s. 594 [nedan Håstad, *Besiktningens rättsverkan*] och Håstad, Torgny, *Dröjsmål och fel enligt AB 72. Några kommentarer med anledning av den pågående villkorsrevisionen*, Festskrift till Calissendorff, Gothard, s. 77 – 128, Nordstedts Juridik, Stockholm 1990, s. 96 ff. [nedan Håstad, *Festskrift till Calissendorff*].

²²⁸ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 0:4.1.1.

²²⁹ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 0:3.1.2.

²³⁰ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 0:4.1.2 (not. 2).

²³¹ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 0:3.3.4.

²³² Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 0:3.1.2.

Så länge principen inte uttryckligen ändrats av lagar eller rättspraxis är den fortfarande gällande rätt. Denna sistnämnda uppfattningen får även stöd av lagstiftaren som uppmärksammade principens existens så sent som i propositionen till den nya medlingslagen.²³³ Linskogs åsikt är tämligen spridd och något motsägelsefull. Bl.a. menar han att avtal om inskränkningar i bevisföringen inte bör godtas, men däremot avtal om bevisvärdering. Därtill diskuterar han endast principen om processuella överenskommelsers ogiltighet i en fotnot, trots att avsnittet behandlar just processuella överenskommelser.

Här är det värt att ifrågasätta Heumans och Lindells inställning om processuella avtals giltighet, som närmast tycks utgöra *de lege ferenda* argument. Lindell påstår att ett bevisbegränsande avtal inte strider mot *dispositionsprincipen*. Han menar att parterna bär med sig sin avtalsfrihet in i processen, i och med att det måste finnas en överensstämmelse mellan den förprocessuella och den processuella rådigheten för att avtalsfriheten ska vara konsekvent genomförd.²³⁴ Om en part genom sitt agerande under förhandlingen kan åstadkomma en viss effekt så ska det också gå att avtala om samma sak.²³⁵ Parterna kan välja att inte åberopa viss bevisning under rättegången varför de bör kunna avtala om en begränsning av bevisföringen. Problemet ligger dock i att ett bevisavtal inte omfattas av dispositionsprincipen, framförallt inte om det ingås före en rättegång. Att sätta ut gränserna mellan det processrättsliga och civilrättsliga på detta sätt kan inte tyckas önskvärt utan försvagar den principiella rättssäkerheten. Man måste nämligen skilja på parternas disposition under en rättegång och deras civilrättsliga förfoganderätt utanför en rättegång. När parterna under en rättegång begär att domstolen ska avvisa bevisning i enlighet med en integrationsklausul utgör det två ensidiga processhandlingar. Jag har ovan ställt frågan vad domstolen beaktar när de avgör om de ska ge processhandlingar verkan. För att förtydliga situationen följer ett exempel.

Ponera att båda parter framför att viss bevisning inte ska användas enligt ett tidigare ingått bevisavtal, och domstolen i sina domskäl skriver att parterna är överens om att viss bevisning inte är aktuell – har då domstolen givit bevisavtalet verkan? Frågan besvaras nekande. När domstolen beaktar en processhandling, exempelvis att viss bevisning inte får åberopas, fäster de *inte* avseende vid ett (processuellt) avtal som ingåtts före rättegången. Istället undersöker de huruvida det finns lagstöd för parternas processhandlingar, dvs. om det finns utrymme inom parternas dispositionsrätt att ge processhandlingarna verkan. Processhandlingars verkningar är begränsade till rättegången, och föranleder inga civilrättsliga konsekvenser. Om kärke åberopar ett visst rättsfaktum som svarande erkänner är domstolen bunden av svarandes processhandling, inte av en

²³³ Prop. 2010/11:128 s. 43, SOU 2007:26, s. 172.

²³⁴ Jfr Lindell, *Civilprocessen*, s. 59 f.

²³⁵ Lindell, *Partsautonomins gränser*, s. 123 ff.

civilrättslig överenskommelse.²³⁶ Processhandlingar sker vidare under skydd av rättsens ledamöter till skillnad mot en civilrättslig handling som kan företas utan samma skydd för rättssäkerheten. Man kan alltså inte likställa en processhandling, som kan ske i enlighet med dispositionsprincipen, med ett processuellt avtal som ingåtts före en rättegång. Att sålunda föra ett resonemang som bygger på att processuella avtal bör vara giltiga om man kan uppnå likartade effekter på ett materiellt sätt är tveksamt hållbart. Det är trots allt en betydande skillnad att begränsa rätten att föra talan med exempelvis en reklamationsfrist så att en framtida talan ogillas och att avtala om att inskränka talerätten på det sätt som parterna har gjort i NJA 1994 s. 712 (I-III) vilket skulle utgöra ett processhinder.

Att vidare förlita sig på 36 § AvtL som skydd för rättsäkerheten är inte ett hållbart argument med tanke på att paragrafen är svårtillämpad i en situation med två jämnstarka kommersiella parter. Tillika det faktum att både Lindell och Heuman lättvindigt förfäktar principen om processuella överenskommelsers ogiltighet och anser att processuella överenskommelser bör godtas under vissa förutsättningar gör att deras argumentationer mer tar formen av en *de lege ferenda* argumentation.

Trots Högsta domstolens möjlighet att uttala sig i frågan har de lämnat den obesvarad. Med tanke på att domstolen inte beaktade principen om processuella överenskommelsers ogiltighet måste man därav utgå från, med utgångspunkt i bl.a. Westbergs argumentation och tillgänglig praxis²³⁷, att processuella överenskommelser kan lämnas utan avseende eftersom de *per se* är ogiltiga utan lagstadgat undantag. Därtill har principen, som ovan nämnts, uppmärksammats av lagstiftaren i samband med utformningen av den nya medlingslagen.²³⁸ Det krävs således att det införs en regel som innebär att parterna kan begränsa bevisningen genom ett på förhand ingått civilrättsligt avtal. Om man därmed, mot bakgrund av ovan sagda, skulle karakterisera en integrationsklausul såsom en processuell överenskommelse, kan den inte göras gällande i ett dispositivt tvistemål enligt principen om processuella överenskommelsers ogiltighet.

Avslutningsvis kommer integrationsklausulens effekter på bevisvärderingen att beröras närmare. Om parterna har avsett att det skriftliga dokumentet ska utgöra deras fullständiga mellanhavande är det inte mer än rimligt att utomstående bevisning om andra avtalsvillkor erhåller ett lågt bevisvärde. Man måste dock uppmärksamma klausulens ställning i avtalet och ställa sig frågan huruvida den har varit individuellt förhandlad parterna emellan eller om den är av stark standardiserad boilerplatekaraktär och endast införd per automatik. Till den senare kategorin hör även det fall integrationsklausulen

²³⁶ Jfr exemplet i Westberg, Peter, *Parts förfoganderätt och domarens rättsanvändning*, Juridisk Tidskrift Nr 1 2011/12, s. 168 – 183, s. 174. Det är värt att tillägga att svarande i samma instans får ångra erkännandet och åberopa ett motfaktum.

²³⁷ Notera Tingsrättens uttalande i mål nr. T 1894-03 där de framhåller att processuella överenskommelser är ogiltiga utan stöd i lag med hänvisning till lagrådets uttalande från NJA 1943 II s. 611 och Fitger, *Rättegångsbalken*, kommentaren till 49 kap. 2 § RB.

²³⁸ Prop. 2010/11:128, s. 43 och SOU 2007:26, s. 172.

finns i ett förtryckt standardavtal. Har klausulen förhandlats innan den förts in i det skriftliga dokumentet torde det finnas större utrymme att beakta den i bevisvärderingshänseende. Är klausulen å andra sidan av stark boilerplatekaraktär och endast förts in utan närmare eftertanke borde rätten beakta den med försiktighet. Den ena eller båda av parterna kanske inte har förutsett dess indirekta verkningar. Stöd för att ta hänsyn till klausulens utformning finner man i PECL. Där görs skillnad om klausulen är individuellt förhandlad eller slentrianmässigt införd. Det är dock värt att tillägga att PECL behandlar integrationsklausulen ur ett strikt avtalsrättsligt, inte processrättsligt, perspektiv.²³⁹

Vad som emellertid talar mot en tillämpning enligt ovan är det faktum att det inte står parterna fritt att avtala om domstolens bevisvärdering.²⁴⁰ Om man låter en integrationsklausul erhålla effekten av en styrning av bevisvärderingen utgör den i princip en handlingsföreskrift för domstolen. Parterna försöker således sinsemellan avtala om hur domstolen ska värdera bevisningen. Även om man kan argumentera för att det rör sig om en civilrättslig klausul²⁴¹, och att det inte är något märkligt med att indirekt styra domstolens bevisvärdering, är frågan om inte ovan nämnda argument i bör beaktas av domstolen. Parterna torde nämligen inte kunna föreskriva att viss bevisning är *prima facie*-bevis, utan det ankommer på rätten att sköta bevisvärderingen och parterna har ingen dispositionsrätt i detta avseende.²⁴² Ur denna aspekt är det möjligt att domstolen skulle uppfatta klausulen som en handlingsföreskrift för domstolen att värdera bevisningen efter parternas önskemål. I sådant fall skulle klausulen troligtvis inte erhålla någon verkan i enlighet med principen om processuella överenskommelsers ogiltighet. Detta är dock en något långtgående slutsats, och troligtvis uppfattar inte rätten integrationsklausulen på detta sätt, framförallt inte i ljuset av NJA 1994 s. 712 (I-III).

4.4.2 Skiljeförfarande

4.4.2.1 Inledning

En av skiljeförfarandets främsta fördelar är parternas möjligheter att påverka utformningen av förfarandet. Parterna kan utifrån *principen om partsautonomi* träffa avtal om förfarandets utformning innan tvist uppkommit, vilket även till viss del innefattar bevisningen.²⁴³ Skiljenämnden bör i sin tur utforma sina beslut efter parternas önskemål och inte fatta några viktigare förfarandebeslut utan att parternas åsikter inhämtas.²⁴⁴ I enlighet med detta är ordningen att in dubio ingen *officialprövning* ska ske, utan *dispositionsprincipen* är rådande.²⁴⁵ LSF är

²³⁹ Se ovan avsnitt 3.1.

²⁴⁰ Heuman, *Officialprövning*, s 60, Lindell, *Civilprocessen*, s. 60 och Adlercreutz, s. 24.

²⁴¹ Jfr NJA 1994 s. 712 (I-III) vilka refereras ovan och avsnitt 2.2.

²⁴² Se bl.a. Ekelöf, I, s 60 f. och Lindell, *Civilprocessen*, s. 57.

²⁴³ Madsen, s. 212.

²⁴⁴ Heuman, *Skiljemannarätt*, 266 ff., Lindskog, *Skiljeförfarande*, 67 ff. samt Madsen, s. 41.

²⁴⁵ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på Internet*, III:0-2.1.2, Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 280.

därav till stor del utformad efter förevarande princip varför de flesta bestämmelser är dispositiva och således fria för parterna att avtala bort.²⁴⁶ Denna möjlighet är dock inte obegränsad.

När parterna på förhand har ingått ett avtal innehållande en integrationsklausul avser de att begränsa möjligheten att föra bevisning om vissa omständigheter. På grund av att principen om partsautonomi genomsyrar reglerna om skiljeförfarande ter sig inte utfallet lika klart avseende bevisbegränsande avtals verkan. Som ovan framgått lämnas processuella överenskommelser utan avseende i allmän domstol eftersom principen om processuella överenskommelsers ogiltighet är gällande. I skiljeförfarandet gäller dock inte denna princip, utan förfarandet styrs av parterna i mycket större utsträckning. Partsautonomin är dock inte obegränsad utan den principiella gränsen går vid kravet på rättssäkerhet. De få tvingande förfaranderegler som existerar, och skiljemännens praktiska processledning, ska upprätthålla det minimum av rättsskydd som ställs på skiljeförfarandet.²⁴⁷ De yttersta gränserna för parternas disposition utgörs av de grundläggande kraven på rättssäkerhet såsom de kommer till uttryck i 21 och 24 §§ LSF samt artikel 6.1 EKMR. I och med att skiljeförfarandet är en av rättsordningen godkänd tvistelösningsordning ligger det inte bara i de enskilda parternas intresse att förfarandet tillgodoser rimliga krav på rättssäkerhet, utan fastmer i samhällets intresse. Kravet på rättssäkerhet är överordnat inte bara partsautonomin, utan är också bestämmande vid tillämpningen av LSF.²⁴⁸ Parterna kan exempelvis inte, trots partsautonomins starka ställning, på förhand avtala bort sin rätt att utföra sin talan i behövlig omfattning. Tillika har skiljenämnden att agera *ex officio* för säkerställandet av rimliga krav på rättssäkerhet.²⁴⁹ Utöver de grundläggande rättssäkerhetsaspekterna bör parterna beakta risken för en framtida klander- eller ogiltighetstalan enligt 33 – 34 §§ LSF när de utnyttjar sina möjligheter att disponera över förfarandet

Det rör sig således om en inskränkning av *partsautonomin* till förmån för *kravet på rättssäkerhet*. Det är dock inte helt enkelt att urskilja gränsen för när partsautonomin får ge vika för kravet på rättssäkerhet. Märk även att skiljeförfarandet till stor del bygger på skiljemännens förmåga att förena parterna och finna en lösning de är nöjda med. På så sätt elimineras också klanderrisken.²⁵⁰ Skiljemännen kan alltså finna lösningar utan att frågan om rättssäkerhet ställs på sin spets.²⁵¹ Man bör dock kunna utreda denna principiella gräns utifrån vissa antaganden kring integrationsklausulens ingående och utformning. Det krävs då att man först utreder hur partsautonomins gränser gestaltar sig efter kraven på rättssäkerhet i LSF.

²⁴⁶ SOU 1994:81 s. 71 och prop. 1998/99:35 s. 43.

²⁴⁷ Prop. 1998/99:35 s. 110.

²⁴⁸ Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 0:4.2.5

²⁴⁹ Prop. 1998/99 s. 227 & 311, Madsen, s. 208, Cars, s. 110, Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på Internet*, III:0-2.1.7.

²⁵⁰ Jfr 34 § 2 st. LSF om att part kan förlora rätten att klandra skiljedom pga. underlåtenhet.

²⁵¹ Cars, s. 101. Jfr Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 282.

Med andra ord, att man klagör var gränserna går för parternas möjligheter att genom avtal begränsa bevisföringen till att endast omfatta viss bevisning.

När parterna på förhand avtalat om att avgränsa bevisföringen till att endast omfatta viss bevisning utgör det en partsföreskrift i enlighet med 21 § 1 st. 2 men. LSF.²⁵² Lagrummet föreskriver, som ett uttryck för partsautonomin, att skiljemännen ska följa vad parterna har bestämt, om det inte finns *hinder* för att göra så. Hinder föreligger om partsföreskriften är *olaglig* eller omöjlig att genomföra varav den yttersta gränsen utgörs av de tvingande reglerna i LSF och kravet på rättssäkerhet.²⁵³ Skulle det utgöra en olaglig partsföreskrift är inte skiljemännen skyldiga att efterkomma parternas krav. De kan även erhålla rätten att fråntära uppdraget, och ytterst kan skiljeavtalet i sin helhet förlora sin verkan.²⁵⁴ Motiven till lagrummet utesluter heller inte att avtalslagens ogiltighetsregler kan aktualiseras vid olagliga partsföreskrifter.²⁵⁵ Huruvida föreskriften är omöjlig att genomföra är inte relevant inom ramen för denna uppsats. Frågan är istället om en överenskommelse att begränsa bevisföringen kan utgöra en olaglig partsföreskrift.

För att en partsföreskrift ska vara olaglig krävs det som ovan nämnts att den strider mot en tvingande bestämmelse i LSF, annan tvingande lagstiftning eller ytterst mot kravet på rättssäkerhet. Här krävs att man utreder vilka för bevisavtal relevanta bestämmelser som är tvingande. Vissa handläggningsregler i LSF säkerställer parternas grundläggande processuella rättssäkerhetsanspråk vilka då torde utgöra tvingande regler. I vart fall regler som man inte i allt för hög grad kan inskränka det rättsskydd som regeln är avsedd att ge.²⁵⁶ 24 § LSF är den centrala bestämmelsen avseende parternas möjlighet att utföra sin talan i behövlig omfattning. Således är lagrummet även centralt för frågan om parternas rätt att avtala bort denna rättighet. Denna bestämmelse torde i allt väsentligt vara tvingande och nämnden är därav inte skyldig att följa en föreskrift som strider mot detta lagrum.²⁵⁷ I vilken utsträckning bestämmelsen är förhandstvingande är dock oklart.²⁵⁸

²⁵² Se bl.a. Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 21:5.2.3.

²⁵³ SOU 1994:81 s. 142, Prop. 1998/99:35 s. 110 och Madsen, s. 188. Jfr NJA II 1929 s. 33 och Cars, s. 101. Det räcker inte att en part har brutit mot en partsföreskrift för att se den som olaglig.

²⁵⁴ Cars, s. 101 och Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 269.

²⁵⁵ SOU 1994:81 s. 255. Det ska troligtvis inte ske *ex officio*, jfr Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 21:6.1. Hänsyn måste även tas till att det rör sig om ett processuellt avtal, och skiljemännen bör inte vara alltför bundna vid kontraktsrättslig praxis vid bedömningen. Jfr Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 269 (not. 16).

²⁵⁶ Prop. 1998/99:35 s. 312.

²⁵⁷ Prop. 1998/99:35, s. 227. Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 24:3.1.

²⁵⁸ Bestämmelsen är inte efterhandstvingande eftersom part som inte fått möjlighet att utföra sin talan i behövlig omfattning kan förlora sin rätt att klandra skiljedomen, se 34 § 2 st. 1 m. LSF.

4.4.2.2 Doktrin

Doktrinen är i stort sett överens om att *bevisbegränsande avtal inte i sig strider mot 24 § 1 st. LSF*. Det har dock diskuterats hur pass omfattande begränsningar i bevisningen man får avtala om i förhållande till förevarande lagrum. Ofta är det dock inte klart om författarna gör skillnad på dessa avtal och avtal om bevisvärdering.²⁵⁹

Lindells argumentation kring 24 § 1 st. LSF och bevisbegränsande avtal är något förvirrande och till viss del motsägelsefull. Hans bok *Alternativ tvistlösning* innefattar en kortare kommentar till lagen om skiljeförfarande.²⁶⁰ Däri anför Lindell att även om 24 § 1 st. LSF är tvingande innebär det emellertid inte att parterna inte kan träffa avtal om vilken bevisning som ska få beaktas i tvisten. Utgångspunkten är visserligen att parterna inte på förhand kan avstå från sin rätt att i behövlig omfattning få utföra sin talan och att ordet ”behövlig” markerar att skiljemännen kan avvisa allt processmaterial som är onödigt.²⁶¹ 24 § LSF är emellertid förhandstvingande på så sätt att ”[...]part inte på förhand kan avstå från rätten att i behövlig omfattning utföra sin talan inom den ram som begränsningsklausulen tillåter”.²⁶² Även om Lindell är medveten om att en parts rätt att få utföra sin talan kan bli mycket begränsad menar han att detta synsätt torde godtas eftersom en begränsningsklausul kan angripas utifrån avtalsrättsliga ogiltighetsregler.²⁶³ Sålunda för han ett resonemang som verkar bygga på två skilda bevisbegränsande avtal. Vari det andra ska bedömas inom ramen för det första, som i sin tur bedöms utifrån kraven på rättssäkerhet som följer av 24 § 1 st. LSF.

Ser man däremot till *Partsautonomins gränser* blir hans argumentation något motsägelsefull.²⁶⁴ Han menar att om man under förfarandet kan åstadkomma en viss effekt ska det också gå att avtala om samma sak.²⁶⁵ Här anser Lindell att överenskommelsens rimlighet avgörs av möjligheten att överblicka dess konsekvenser och begränsningens omfattning, vari tidpunkten för avtalets ingående är en vital faktor.²⁶⁶

Även om det senare verket inte direkt avser skiljeförfaranden torde det utgöra rent generella åsikter. Det är dock något förvirrande uttalanden, vari han i sitt förstnämnda alster menar att partens möjlighet att utföra sin talan i

²⁵⁹ Jfr Håstad, *Festskrift till Calissendorff*, s. 96 ff, Håstad, *Besiktningens rättsverkan*, s. 157 ff., Lindell, *Partsautonomins gränser*, s 124 f och Lindskog, *Skiljeförfarande – en kommentar på internet*, 25:4.6.

²⁶⁰ ²⁶⁰ Lindell, Bengt, *Alternativ Tvistlösning*, Iustus förlag, Uppsala 2000, [nedan Lindell, *Alternativ tvistlösning*], s. 140 – 239.

²⁶¹ Lindell, *Alternativ Tvistlösning*, s. 186.

²⁶² Lindell, *Alternativ tvistlösning*, s. 186 f. Termen ”begränsningsklausul” torde avse bevisbegränsande överenskommelser, vilken i sådant fall omfattas av begreppet ”bevisavtal”.

²⁶³ Lindell, *Alternativ tvistlösning*, s. 187.

²⁶⁴ Notera dock att *Partsautonomins gränser* inte uttryckligen behandlar situationen ur ett skiljemannarättsligt perspektiv.

²⁶⁵ Lindell, *Partsautonomins gränser*, s. 123 ff.

²⁶⁶ Lindell, *Partsautonomins gränser*, s. 124 f.

behövlig omfattning bedöms utifrån *den ram* densamme har satt upp i och med överenskommelsen. Detta kan man tolka som att den bevisbegränsande överenskommelsen faktiskt inte bedöms utifrån de rättssäkerhetskrav som följer av 24 § 1 st. LSF. Istället ser man endast till avtalsrättsliga ogiltighetsregler och partsautonomin begränsas av parterna själva. Ska i sådant fall 24 § 1 st. LSF endast erhålla verkan avseende den första begränsningsklausulen? Vad är det i sådant fall som egentligen utgör den begränsningen som Lindell talar om i *Partsautonomins gränser*? Troligtvis menar Lindell att om man inte kan överblicka avtalets konsekvenser ska det ogiltigförklaras med hänvisning till 36 § AvtL. Detta kan dock inte utgöra ett rimligt alternativ till kravet på rättssäkerhet, vilket utgör kravet för den första begränsningen han diskuterar om i *Alternativ tvistlösning*. Därtill kan man fråga sig varför (och om) Lindell resonerar kring en situation där parterna ingår två bevisbegränsande avtal. Detta torde väl sällan ske?

Håstad menar att en skiljenämnd i princip torde ha att efterkomma ett liknande avtal men å andra sidan är det, som nämnts ovan, inte helt klart vad som avses med dennes uttalande. Vidare menar Håstad att parterna torde ha möjligheten att begränsa bevisföringen under förfarandets gång. Det är dock tveksamt om det är aktuellt att ge överenskommelsen verkan i fall den har träffats före det att förfarandet har inletts.²⁶⁷ Att underkänna ett dylikt avtal²⁶⁸ med stöd av allmänna processrättsliga principer torde dock inte vara aktuellt i fall det finns goda sakliga skäl att ge överenskommelsen verkan. Även om Håstad uppmärksammar problematiken lämnar han det därhän och ansluter till Lindell med ett antagande om att det binder parterna på avtalsrättslig grund.

Heuman å sin sida anser, med utgångspunkt i 24 § 1 st. LSF, att parterna får sluta avtal om begränsningar i bevisföringen så länge de kan styrka sina påståenden med andra bevismedel.²⁶⁹ Det krävs dock, om avtalet i alltför hög grad inskränker rättsskyddet, att parterna uttryckligt och tydligt avstått från sina processuella rättigheter.

Olsson & Kvart anser däremot utifrån 24 § 1 st. LSF att parterna inte på förhand kan avtala om att begränsa processföringen till att omfatta ett visst antal skrifter.²⁷⁰ Ett sådant avtal borde uppfattas som ett bevisbegränsande avtal. Det reglerar dock inte begränsningen av bevisföringen på samma sätt som en integrationsklausul.

Lindskog i sin tur anser att gränsen för när ett bevisavtal inte ska beaktas går vid instruktioner till skiljemännen som innebär att rimliga krav på rättssäkerhet inte kan iakttas.²⁷¹ Som exempel anför Lindskog att avtal om

²⁶⁷ Håstad, *Festskrift till Calissendorff*, s. 97 f.

²⁶⁸ Håstad diskuterar entreprenadavtal om exklusiv bevisning avseende besiktningars rättsverkan, Håstad, *Festskrift till Calissendorff*, s. 77.

²⁶⁹ Heuman, *Skiljemannarätt*, s. 273.

²⁷⁰ Olsson, Bengt & Kvart, Johan, *Lagen om skiljeförfarande – En kommentar*, Norstedts Juridik, Stockholm 2000, s. 107 [nedan Olsson & Kvart].

²⁷¹ Lindskog, *Skiljeförfarande*, s. 68.

att parterna över huvud taget inte får åberopa någon bevisning inte är gällande och att skiljemännen i detta fall både har rättigheten och skyldigheten att inte följa föreskriften.²⁷² Även mindre långtgående begränsningar kan i det enskilda fallet innebära ett sådant hot mot rättssäkerheten att de inte bör godtas.²⁷³ Tillika krävs det enligt Lindskog att det i avtalet existerar ett visst *mått av klarhet* beträffande vilka bevisregler som ska åsidosättas varvid kraven på transparens och förutsebarhet ska uppfyllas.

4.4.2.3 Sammanfattning

Efter en genomgång av doktrin synes huvudregeln vara att *bevisbegränsande avtal ska godtas*, men författarna är något oense i frågan om hur omfattande begränsning det får röra sig om innan rättssäkerheten äventyras. Lindell är tämligen ensam om sin uppfattning att partens rätt att få utföra sin talan i behövlig omfattning bedöms *inom den ram som parterna satt upp i och med ett bevisbegränsande avtal*. På så sätt avgränsas inte partsautonomin av kravet på rättssäkerhet, utan partsautonomin väger tyngre.²⁷⁴ Å andra sidan är Lindells argumentation något förvirrande och det är inte helt klart hur han har kommit fram till denna slutsats. Övriga författare är dock ense om att rättssäkerheten inskränker parternas möjlighet att begränsa bevisningen, frågan är dock i vilken utsträckning.

Det finns dock en faktor som en övervägande del av doktrinen förbiser, nämligen de grundläggande processuella rättssäkerhetskraven som följer av artikel 6.1 EKMR. Som framgått av avsnitt 4.3 har Europadomstolen klargjort att man kan avsäga sig vissa processuella rättigheter, dock med vissa begränsningar. I avsnittet framgick även att man i doktrin angivit tre huvudsakliga faktorer för att bedöma huruvida ett avstående är godtagbart inom ramen för ett skiljeförfarande. Vid en samlad bedömning bör man beakta om avsägandet har skett *frivilligt*, vid vilken *tidpunkt* avsägandet skedde samt *digniteten* av den rättighet som avses.²⁷⁵ Den aktuella, processuella rättigheten är att få utföra sin talan i behövlig omfattning. Som har framgått av föregående avsnitt är det en rättighet av hög dignitet som man *inte torde kunna avsäga sig på förhand*. Kan då klausulen anses innebära att man försöker avsäga sig denna rättighet? Med andra ord, om klausulen innebär en alltför omfattande inskränkning av rättighetsskyddet som följer av artikel 6.1 EKMR. I sådant fall strider klausulen mot de fundamentala rättigheter som följer av artikeln och torde följaktligen inte kunna ingås på förhand. Bedömningen av huruvida integrationsklausulen innebär ett avsägande från ovan nämnda rättighet knyter an till de krav som följer av 24 § 1 st. LSF. Även om det är en viss skillnad, torde resultatet bli detsamma.

²⁷² Lindskog, *Skiljeförfarande*, s. 699.

²⁷³ Lindskog, *Skiljeförfarande*, s. 736.

²⁷⁴ Detta är i linje med den åsikt Lindell för avseende processuella överenskommelsers verkan i allmän domstol.

²⁷⁵ Se härom Heller, s. 12 ff., och där gjorda hänvisningar.

Om man ser till vilka kriterier som bör beaktas vid en bedömning av huruvida klausulen strider mot rättssäkerhetskraven är i huvudsak begränsningens *omfattning*, och huruvida parterna har kunnat överblicka begränsningens *konsekvenser*, avgörande.²⁷⁶ Ledordet avseende det sistnämnda synes vara *transparens*. En integrationsklausul stadgar inte uttryckligen att *all* åberopad bevisning ska avvisas. Snarare utesluter den *viss* bevisning, nämligen utanförliggande bevisning i förhållande till det skriftliga avtalet. Parterna är sålunda fria att föra bevisning om sådant som omfattas av det skriftliga avtalsdokumentet. Likafullt är inte en integrationsklausul gällande beträffande omständigheter som uppstått efter det att avtalet har ingåtts, varför de är fria att åberopa bevisning om dessa omständigheter. Ur denna aspekt kan inte klausulen anses hindra parterna från att tillvarata sin rätt eftersom de har stora möjligheter att styrka sina rättsfakta med andra tillåtna bevismedel än de som utesluts av integrationsklausulen.

Vidare har parterna generellt sett ett legitimt och berättigat intresse av att begränsa sina rättsliga mellanhavanden efter långa och omfattande avtalsförhandlingar där flertalet avtalsutkast och *letter of intent* troligtvis har cirkulerat. Det är därav en proportionerlig begränsning av parternas möjlighet att utföra sin talan. Bevisbegränsningen bör även vara i linje med vad parterna har avsett när de införde en integrationsklausul i avtalet, varför kravet på transparens borde vara uppfyllt.

Slutsatsen är således att varken 24 § 1 st. LSF eller artikel 6.1 EKMR torde utgöra något direkt hinder för att ge en integrationsklausul verkan i ett skiljeförfarande. Som framgått av ovan refererad doktrin är dock klausulens verkan beroende av hur omfattande begränsning det rör sig om och möjligheten att överblicka begränsningens konsekvenser, vari tidsaspekten är en faktor. Ett avtal som innebär en alltför omfattande begränsning av parternas möjligheter att åberopa bevisning torde dock inte kunna ingås på förhand.

²⁷⁶ Man kan även diskutera om partsautonomin över huvud taget kan *inkräkta* på rättssäkerheten. Snarare kanske det bör uttryckas som att partsautonomin *inte* kan inkräkta på rättssäkerheten.

5 Konklusioner och avslutande synpunkter

5.1 Allmänt

Uppsatsen övergripande syfte är att utreda *integrationsklausulens rättsliga verkan och effekter i bevishänseende*. Detta övergripande syfte genererade i sin tur frågeställningar kring integrationsklausulens verkan i allmän domstol respektive skiljeförfarande, och framförallt huruvida en integrationsklausul kan vara verkningsfull i bevishänseende.

Integrationsklausulen avser att utesluta all bevisning som inte ryms inom avtalets fyra hörn, varför s.k. utanförliggande bevisning inte ska beaktas om integrationsklausulen erhåller en direkt och faktisk processuell rättsverkan. Problemet ligger dock i att det rör sig om en klausul som befinner sig i gränslandet mellan civilrätten och processrätten. Detta är en gräns som har tunnats ut alltmer de senaste årtionden. Ser man till klausulens processrättsliga aspekter är det svårt att ge klausulen dess avsedda verkningar, i vart fall i ett förfarande i allmän domstol. Därtill föreligger risken för att en alltför omfattande begränsning av bevisföringen utgör en kränkning av kraven på rättssäkerhet eftersom man i sådant fall avtalar bort delar av sitt processuella rättsskydd. Principen om partsautonomi utgör dock motpolen och talar för att ett sådant avtal ska vara giltigt. Man kan här tala om en kollision mellan grundläggande processrättsliga principer.

Omnämnda kollision får dock ett varierande utfall beroende på i vilket förfarande som parterna väljer att slita sin tvist. Rör det sig om en rättegång i allmän domstol är utrymmet inte lika stort för parterna att själva styra processen. Rättsskipningen är av statligt intresse och det finns starka skäl till att förfarandet inte ska vara alltför mottagbart för parternas önskemål. Skiljeförfarandet är å sin sida mycket mer flexibelt. Parterna kan i större utsträckning disponera över förfarandet och styra processen efter egna önskemål. Partsautonomins gränser är alltså avgörande för integrationsklausulens processrättsliga verkan. Det är en faktor som inte är av samma betydelse i de rättsordningar varifrån klausulen härstammar.

5.2 Allmän domstol

När det gäller klausulens rättsverkan i ett förfarande i allmän domstol har det framgått att den inte erhåller någon faktisk processuell rättsverkan. Det har kort konstaterats att principen om fri bevisprövning är indispositiv och domstolen skulle inte avvisa bevisning som förs i strid med en integrationsklausul. Det har även förts en diskussion om avtalets verkan i en process med utgångspunkt i det faktum att klausulen befinner sig i

gränslandet mellan civilrätt och processrätt. När parterna under en rättegång framför sina ståndpunkter att viss bevisning ska avvisas pga. ett avtal som ingåtts före rättegången rör det sig om två ensidiga processhandlingar med samma innehåll. Domstolen ser inte till det bakomliggande avtalet när de ska avgöra huruvida processhandlingarna ska tillerkännas verkan. Istället undersöker rätten om parternas önskemål kan tillgodoses inom ramen för dispositionsprincipen. Ett avtal som ingås på förhand kan trots allt inte omfattas av dispositionsprincipen. Tillika har det redogjorts för principen att processuella överenskommelser *per se* är ogiltiga utan stöd i lag. Trots en viss oenighet i doktrin verkar principen än i dag utgöra gällande rätt.

Integrationsklausulen har även berörts i bevisvärderingshänseende. En integrationsklausul skulle kunna innebära att domstolen väljer att se till partsinsikten och således tillskriver utanförliggande bevisning ett lågt bevisvärde. Jag argumenterade dock för risken att domstolen uppfattar klausulen som en handlingsföreskrift för domstolen att värdera bevisningen utefter parternas önskemål. I enlighet med ovan anförda argument erhåller inte en sådan överenskommelse någon processrättslig verkan. Detta argument är möjligtvis något tunnsått, och integrationsklausulen kommer troligtvis att erhålla verkan avseende bevisvärderingen. Domstolen beaktar förmodligen inte densamma som varken en handlingsföreskrift eller processuell överenskommelse.

Av det ovan anförda kan man dra slutsatsen att det krävs ett införlivande av en bakomliggande bestämmelse likt *the parol evidence rule* för att integrationsklausulen ska erhålla en faktisk processuell verkan i svensk rätt. Lämpligen skulle en integrationsklausul i sådant fall bekräfta parternas intentioner att tillämpa en svensk motsvarighet till *the parol evidence rule*. Det skulle dock krävas en gedigen och genomarbetad regel för att undvika de problem som har uppstått i engelsk rätt vari undantagen är näst intill oändligt många. Regelns tillämpning i engelsk rätt avskräcker förmodligen lagstiftaren från att införa en motsvarande regel i svensk rätt. Oaktat om man väljer en lösning utefter *the parol evidence rule* eller inte krävs det att man tydliggör huruvida processuella överenskommelser av detta slag ska accepteras. Må hända att lagstiftaren på senare tid (kanske på uppmaning av vissa doktrinförfattare) har uppmärksammat lagrådets uttalande om processuella överenskommelsers ogiltighet. Det skulle vara på sin plats att klargöra att processhandlingar är självständiga i förhållande till processtyrande klausuler.

5.3 Skiljeförfarande

När parterna på förhand har infört en integrationsklausul i avtalet avser de att eliminera samtliga avtalspreliminärer och dylikt som föregått avtalsslutet. Uppstår det därefter tvist som ska slitas i ett skiljeförfarande ska parterna inte tillåtas föra bevisning om dessa omständigheter för att ändra eller motsäga avtalet. Parterna avser sålunda att begränsa bevisföringen. Frågan är om deras önskemål kan tillgodoses. Med andra ord,

om skiljemännen kan eller bör *avvisa bevisning som åberopas i strid med integrationsklausulen*. Som framgått av uppsatsen rör det sig om en kollision mellan principen om partsautonomi och kravet på rättsäkerhet.

Skiljeförfarandets främsta trumf är parternas möjligheter att manövrera processen, både före och under förfarandet. Möjligheterna grundar sig i *principen om partsautonomi*, som väger tungt i ett skiljeförfarande. Denna alternativa tvistelösningsmetod är dock ett undantag från det ordinarie förfarandet i en allmän domstol och kan försvaras endast om det kan anses *rättssäkert*. För att förfarandet ska anses rättssäkert finns ett fåtal tvingande förfaranderegler i LSF. Exempelvis måste part beredas tillfälle att i behövlig omfattning utföra sin talan. Likafullt kan man kräva ett visst mått av *förutsebarhet* och *transparens* för att förfarandet ska anses rättssäkert. Därtill följer processuella rättssäkerhetsgarantier av artikel 6.1 EKMR, däribland att den enskilde ska beredas möjlighet att fritt utforma sin talan och underbygga denna med bevisning. Med anledning härav kan inte parterna i alltför stor utsträckning styra över förfarandet utan det krävs att förfarandet följer rimliga krav på rättsäkerhet.

I doktrin framhålls flera olika faktorer som bör ligga till grund för en bedömning av partsautonomins gränser. Vad som dock uppmärksammades under uppsatsens gång var den övervägande doktrinen generella avhållsamhet från att beakta EKMR:s betydelse i frågan. Istället tog de flesta författarna sin utgångspunkt i LSF och de däri stadgade rättssäkerhetsgarantierna.²⁷⁷ Kanske framstod det som självklart för de flesta att EKMR inte hindrar en tillämpning av ett bevisbegränsande avtal? För så är troligtvis fallet. Även om viss doktrin framhöll att bevisbegränsande avtal som ingåtts på förhand kan strida mot garantierna som följer av EKMR. En integrationsklausul innebär dock inte att parterna inte får föra någon bevisning över huvud taget. Parterna är fria att åberopa bevisning om omständigheter som hänför sig till det skriftliga avtalet och omständigheter som följer efter avtalsslutet. Möjligtvis ansåg majoriteten av doktrinen att artikel 6.1 EKMR och 24 § LSF är identiska i den bemärkelsen att de omfattar samma krav på rättsäkerhet? Men så är troligtvis inte fallet. Även om de till viss del överlappar varandra torde de tillämpas något annorlunda. Framförallt mot bakgrund av Europadomstolens praxis som utövar ett betydande inflytande på tillämpningen av artikel 6.1 EKMR. Sammantaget drogs slutsatsen att integrationsklausulens begränsande verkningar inte innebär att förfarandet strider mot rättssäkerhetskraven som följer av artikel 6.1 EKMR.

Beträffande frågan om integrationsklausulen strider mot de rättssäkerhetsgarantier som följer av LSF framhöll doktrinen flertalet relevanta faktorer. Doktrin var dock ense om att bevisbegränsande avtal i sig inte leder till att rättssäkerheten äventyras, utan det rör sig i huvudsak om en bedömning av hur pass *omfattande* begränsning det rör sig om. Som framförts flera gånger begränsar inte en integrationsklausul parterna från att

²⁷⁷ Annat är det i internationell doktrin där EKMR:s betydelse för skiljeförfarandet har diskuterats i större omfattning. Se bl.a. Landrove s. 73.

över huvud taget föra någon bevisning. Begränsningens omfattning torde i regel inte utgöra något problem för att godta klausulen. Parterna torde ändå ha möjligheten att utföra sin talan i *behövlig omfattning*. Denna bedömning ankommer dock på skiljenämnden att göra. De har skyldigheten att agera *ex officio* om de anser att förfarandet inte kan möta rimliga krav på rättssäkerhet.

Vad avser just skiljenämndens handlande har frågan dykt upp hur de bör agera i fall bevisning åberopas i strid med en integrationsklausul. Skiljeförfarandet präglas av dispositionsprincipen som innebär att skiljenämnden inte får agera inkvisitoriskt.²⁷⁸ I avsaknad av invändning från en av parterna bör sannolikt inte skiljemännen avvisa bevisning om det inte är tydligt att det äventyrar kravet på rättssäkerhet eller utsätter skiljedomen för en klanderrisk. Detta torde vara utgångspunkten. För sanningen är att integrationsklausulen inte uttryckligen tar formen av ett bevisbegränsande villkor som ger skiljemännen befogenheter att avvisa bevisning. Det kan förfalla så att parterna uppfattar klausulen som rent civilrättslig, vars innebörd är att utanförliggande omständigheter inte får omfattas av avtalstolkningen. Sålunda bör en skiljenämnd avvakta med att ta ett avvisningsbeslut till dess att en part begär detta. Det kan bli överraskande för parterna när de inte på förhand har insett klausulens konsekvenser varför ett uppmärksammande från parterna framstår som ett rimligt krav för att nämnden ska avvisa bevisning.

Avslutningsvis ska en något problematisk situation uppmärksammas beträffande skiljenämndens agerande.

När väl tvist har uppstått är det troligen klart för en av parterna att denne kommer att vinna på att begränsa bevisföringen i enlighet med klausulen, och begär således att en sådan begränsning ska ske. Detta resulterar i en tämligen svårbedömd situation för skiljenämnden. Om de *avvisar* bevisning i enlighet med en bevisbegränsande klausul, efter att en av parterna har begärt detta, riskerar de att skiljedomen utsätts för klander av motparten. Denne kan hävda att parterna inte insett klausulens processuella, bevisbegränsande rättsverkningar och hänvisar till dess standardiserade utformning och att den var förbisedd vid avtalsutformningen. Tillika kan parten yrka att den på grund av begränsningen av bevisföringen inte fått möjlighet att utföra sin talan i *behövlig omfattning*. Å andra sidan existerar uppenbarligen risken för klander om skiljemännen *tillåter* bevisning i strid med integrationsklausulen. Detta skulle kunna innebära att de har agerat i strid med en partsföreskrift om förfarandet varför de kan ha överskridit sitt uppdrag vilket i sin tur resulterar i en överhängande klanderrisk. En samförstånds lösning kan vara svår att nå med tanke på att en tvist har uppstått och parterna är då sällan måna om att samarbeta.²⁷⁹ Någon

²⁷⁸ Se dock avsnitt 4.2.2 och där reglerna för ett ICC-förfarande. Den internationella standarden ser annorlunda ut.

²⁷⁹ Jfr Hobér, Kaj, *Förfarandet i skiljetvister. På spaning efter ett billigare och förenklat skiljeförfarande – möjligheter och begränsningar*, Det 34:e nordiska juristmötet i Stockholm 1996, del 1, s. 472.

allmängiltig lösning går inte att komma fram till, utan det är upp till skiljemännens diplomatiska förmågor i det enskilda fallet.

Innefattar det tvistiga avtalet en bevisbegränsande klausul rör det sig i huvudsak om att försöka utreda utfallet av den i uppsatsen omtalade kollisionen. Partsautonomin kommer troligtvis att gå segrande, men mer precist bör man uttrycka det så att partsautonomins princip faktiskt inte kolliderar med rättsäkerheten, i vart fall när det rör sig om en integrationsklausul. Det skulle i sådant fall vara under särskilda omständigheter som rättsäkerheten äventyras. Mot bakgrund av de ovan sagda torde det därför stå parterna fritt att föra in en bevisbegränsande klausul i form av en integrationsklausul och räkna med att den erhåller en faktisk, processuell verkan i ett skiljeförfarande.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Proposition 1931:80 *Angående huvudgrunderna för en rättegångsreform.*
- Proposition 1942:5 *Förslag till ny Rättegångsbalk.*
- Proposition 1998/99:35 *Ny lag om skiljeförfarande.*
- Proposition 2004/05:131 *En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.*
- Proposition 2010/11:128 *Medling och förlikning – ökade möjligheter att komma överens.*

Statens Offentliga Utredningar

- SOU 1994:81 *Ny lag om skiljeförfarande.*
- SOU 2001:103 *En modernare rättegång*
- SOU 2007:26 *Alternativ tvistelösning*

Nytt Juridisk Arkiv, avdelning II.

- NJA II 1915 *Lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.*
- NJA II 1929 nr 1 *Ny lagstiftning om skiljemän.*
- NJA II 1943 s. 611 *Processlagberedningen.*

Böcker

Andersson, Torbjörn, *Dispositionsprincipen och EG:s konkurrensregler – en studie i snittet av svensk civilprocess och EG-rätten*, Iustus förlag, Uppsala 1999.

Atiyah, Patrick S., *An introduction to the Law of Contract*, 3:e upplagan, Oxford, 1981.

Björnstad, Henrik W., *Entire Agreement*, opublicerad specialavhandling, tillgänglig på (http://www.jus.uio.no/ifp/anglo_project/index.html), senast hämtad 2012-02-26.

Bogdan, Michael, *Komparativ Rättskunskap*, 2:a upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2003.

Bogdan, Michael, *Svensk internationell privat- och processrätt*, 5:e upplagan, Nordstedts Juridik, Fritzez Förlag 1999.

Cars, Thorsten, *Lagen om skiljeförfarande – En kommentar*, 3:e upplagan, Stockholm, 2001.

Christou, Richard, *Boilerplate: Practical clauses*, 5:e upplagan, Sweet & Maxwell 2010.

Cordero-Moss, Giuditta (red.), *Boilerplate Clauses, International Commercial Contracts and the Applicable Law*, Cambridge, 2011.

Craig Laurence W., Park W. William, & Paulsson Jan, *International Chamber of Commerce Arbitration*, 3:e upplagan, Oceana Publications, Dobbs Ferry, NY, 2000

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 3:e upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2007.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, *Rättegång, fjärde häftet*, 7 upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Bylund, Torleif, *Rättegång, tredje häftet*, 7 upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2009.

Ekelöf, Per-Olof, Edelstam, Henrik, *Rättegång, första häftet*, 8:e upplagan, Stockholm 2005.

Farnsworth, E. Allan, *Farnsworth on Contracts Vol. II*, 3 upplagan, New York, 2004.

Fitger, Peter, *Rättegångsbalken. En kommentar på Internet*, Zeteo/Nordstedt Juridik AB, version den 20 oktober 2011.

Hellner, Jan, *Metodproblem i Rättsvetenskapen. Studier i förmögensrätt*, Stockholm 2001.

Heuman, Lars, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2005.

Heuman, Lars, *Skiljemannarätt*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1999.

Högberg, Alf Petter, *Kontraktstolkning*, Oslo, 2006.

Law Commission, *Law of Contract: The Parol Evidence Rule*, (Report nr 154), 1986.

Lehrberg, Bert *Avtalstolkning*, 4:e upplagan, I.B.A. Institutet för Bank- och Affärsjuridik, Warszawa, 2006.

Lindblom, Per Henrik, *Processhinder – om skillnaden mellan materiell och formell rätt, särskilt vid bristande talerätt*, P .A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1974

Lindell, Bengt, *Civilprocessen*, 2:a upplagan, Iustus Förlag, Göteborg, 2003.

Lindell, Bengt, *Alternativ Tvistlösning särskilt medling och skiljeförfarande*, Iustus förlag, Uppsala 2000.

Lindell, Bengt, *Partsautonomins gränser – i dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen*, Iustus Förlag, Hallsberg, 1988.

Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor*, Iustus Förlag, Göteborg 1986

Lindskog, Stefan: *Skiljeförfarande – en kommentar på Internet*, Zeteo/Nordstedt Juridik AB, version den 1 oktober 2010.

Lindskog, Stefan, *Skiljeförfarande – En kommentar*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2005.

Madsen, Finn, *Skiljeförfarande i Sverige – En kommentar till lagen (1999:116) om skiljeförfarande och till reglerna för Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut*, 2:a upplagan, Jure Förlag AB, Stockholm 2009.

Mulcahy. Leigh-Ann, *Human rights and civil practice*, Sweet and Maxwell, London 2001.

Olivecrona, Karl, *Beviskyldigheten och den materiella rätten*, Almqvist & Wiksells boktryckeri, Uppsala 1930.

Olsson, Bengt & Kvarn, Johan, *Lagen om skiljeförfarande – En kommentar*, Norstedts Juridik, Stockholm 2000.

Peel, Edwin & Treitel, Guenter H., *The Law of Contract*, 12:e upplagan, London, 2007.

Peczenik, Aleksander., *Juridikens teori och metod*, Fritzes Förlag AB, Graphic Systems, Göteborg (1995).

Peczenik, Aleksander *Juridikens metodproblem: rättskällelära och lagtolkning*, 2:a upplagan, Stockholm, 1980.

Ramberg, Jan och Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 8:e upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2010.

Svernlöv, Carl (red.) *Internationella avtal – i teori och praktik*, Stockholm, 2003.

Welamson, Lars, *Rättegång VI*, 3:e upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2001.

Westberg, Peter: *Domstols officialprövning: en civilprocessuell studie i anslutning till RB 17:3 p 1*, Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund, Lund 1988.

Artiklar

Adlercreutz, Axel, *Om den rättsliga betydelsen av skriftlig avtalsform och om integrationsklausuler*, Festskrift till Jan Ramberg, Stockholm, 1996.

Bexhed, Jan-Mikael, *Anglo-amerikansk rättsimperialism och svensk avtalsskrivningstradition – några synpunkter*, Vänbok till Erland Strömbäck, Svenska Försäkringsföreningen, Stockholm, 1996.

Edlund, Lars, *Boilerplate på svenska*, Svensk Juristtidning 2001 s. 172.

Gorton, Lars, *Integrationsklausuler och några andra boilerplateklausuler*, Ny Juridik , Nr 4 2009, Jure Förlag.

Gorton, Lars, *Boilerplateklausuler*, Erhvervsjuridisk Tidsskrift 2/2009, s. 170 – 188.

Gorton, Lars, *Merger clauses in business contracts*, Ur Festskrift till Lars Heuman, Stockholm, 2008, s. 181 - 209. (ed. J. Kleineman, P. Westberg & S. Carlsson).

Heller, Kurt, *Constitutional limits of arbitration*, Stockholm Arbitration Report, 2000, s. 7 -19.

Hellner, Jan, *The parol evidence rule och tolkningen av skriftliga avtal*, Ur Festskrift till Bertil Bengtsson, Stockholm 1993, s. 185.

Heuman, Lars, *Kan parter träffa avtal om hur civilrättsliga och processuella regler ska tillämpas?*, Juridisk Tidsskrift 2011-12 nr 2, s. 336.

Heuman, Lars, *Officialprövning eller åberopsskyldighet vid tillämpningen av preklusionregler?*, Juridisk Tidsskrift, nr 1, 2006/07, s 57-70.

Heuman, Lars, *Fördjupning och vidsyn – En avtalsrättslig studie av några kreativitetsinstrument och argumentationsformer*, Juridisk Tidsskrift Nr 3 2002/03, s. 522.

Heuman, Lars , *Ulf Lundqvist: Bevisförbud. En undersökning av möjligheterna att avvisa oegentligt åtkommen bevisning i brottmålsrättegång*, Juridisk Tidsskrift Nr 1 1998/99, s 228.

Heuman, Lars, *Skiljemäns rätt att avskriva mål*, Juridisk Tidsskrift Nr 2 1990/91, s. 306.

Hobér, Kaj, *Förfarandet i skiljetvister. På spaning efter ett billigare och förenklat skiljeförfarande – möjligheter och begränsningar*, Det 34:e nordiska juristmötet i Stockholm 1996, del 1.

Hobér, Kaj, *International Commercial Arbitration in Sweden: Two salient problem areas*, Festskrift till Lars Hjernér, s. 235 – 276, Stockholm 1990.

Hottelier Michel(red.), Besson Samantha (red.), Werro Franz (red.), Landrove Carlos Juan, *Human Rights at the Center: European human rights' impact on consensual arbitration*, Schulthess, Zürich, 2006, s. 73 – 101.

Håstad, Torgny, *Besiktningens rättsverkan*, Svensk Juristtidning 1991 s. 577.

Håstad, Torgny, *Dröjsmål och fel enligt AB 72. Några kommentarer med anledning av den pågående villkorsrevisionen*, Ur Festskrift till Calissendorff, Gothard, s. 77 – 128, Nordstedts Juridik, Stockholm 1990.

Jareborg, Nils, *Rättsdogmatik som vetenskap*, Svensk Juristtidning 2004 s. 1.

- Kallenberg, Ernst, *Svensk civilprocessrätt*, Band II, del I, Gleerups, 1927.
- Larsson, Sven, *Dispositionsprincipen och dispositiv rätt*, SvJT 1980 s. 577.
- Linzer, Peter, *The comfort of certainty: plain meaning and the parol evidence rule*, Fordham Law Review 71, 2002/2003.
- Magnusson, Anette och Shaughnessy, Patricia, *The 2007 Arbitration Rules of the Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce*, Stockholm International Arbitration Review 2006:3.
- Ramberg, Jan, *Säljarens uppgiftsansvar i köplagen jämfört med CISG*, Ur Festskrift till Ulf Bernitz, Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet, Jure, Stockholm 2001.
- Rosengren, Jonas, *Engelsk avtalstolkning i ett svenskt perspektiv*, Svensk Juristtidning 2010 s. 1.
- Sjöman, Erik, *Ett rättsfall om integrationsklausuler*, Svensk Juristtidning 2008 s. 571.
- Sjöman, Erik, *Integrationsklausuler och dispositiv rätt*, Juridisk Tidskrift, nr 4, 2002/03, s 935.
- Smith, Henry E., *Modularity in contracts: Boilerplate and information flow*, Michigan Law Review, Vol. 104, No. 5, "Boilerplate": Foundations of Market Contracts Symposium 2006, s. 1175-1222.
- Söderlund, Christer, *Multimodala tvistelösningsklausuler*, Juridisk Tidskrift, nr 1 2005/06, s 187-197.
- Von Mehren, George M & Salomon, Claudia, *Submitting Evidence in an International Arbitration, The Common Lawyers Guide*, Journal of International Arbitration, Vol. 20 Nr. 3, 2003, s. 285 ff.
- Westberg, Peter, *Parts förfoganderätt och domarens rättsanvändning*, Juridisk Tidskrift Nr 1 2011/12, s. 168 – 183.
- Westberg, Peter, *Från statlig till privat rättskipning – reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning*, Ur Festskrift till Hans Ragnemalm, Juristförlaget i Lund, 2005.
- Westberg, Peter, *Processtaktik och bevisbörda i dispositiva tvistemål*, Ur Festskrift till Per Henrik Lindblom, Iustus Förlag, Uppsala, 2004, s 731.

Övrigt

International Chamber of Commerce, Rules of Arbitration, ikraftträdde 2012-01-01, hämtad 2012-03-10 från <http://www.iccwbo.org/>.

Skiljedomsregler för Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut, ikraftträdde 2010-01-01, hämtad 2012-02-20 från <http://www.sccinstitute.se/>.

Principles of European Contract Law, The Commission on European Contract Law, Lando, Ole, Beale, Hugh, Haag, 2000, hämtad 2012-02-27 från http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/.

UNCITRAL Arbitration Rules, ikraftträdde 2010-08-15, 2010, hämtad 2012-04-03 från <http://www.uncitral.org/>.

UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts
UNIDROIT International Institute for the Unification of Private Law, Rom, ikraftträdde 2010-01-01, hämtad 2012-02-13 från <http://www.unidroit.org/>.

UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts,
(Kommentaren) 2004, hämtad 2012-02-13, <http://www.unidroit.org/>.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1955 s. 224

NJA 1958 s. 654

NJA 1971 s. 453

NJA 1971 s. 474

NJA 1972 s. 29

NJA 1979 s. 483

NJA 1986 s. 470

NJA 1986 s. 489

NJA 1994 s. 712 (I-III)

NJA 1998 s. 364

NJA 2006 s. 638

NJA 2008 s. 733

Rättsfall från hovrätterna

RH 1987:121

RH 2001:71

Rättsfall från tingsrätterna

Stockholms tingsrätt, mål nr T 1894-03, dom den 24 maj 2006.

Arbetsdomstolen

AD 2007 nr 86

Övriga avgörande

SvJT 1950 s. 277

Europadomstolen

Delcourt mot Belgien, (Serie A, nr 11), dom den 17 januari 1970.

Ringeisen mot Österrike, (Serie A, vol.13), dom den 16 juli 1971.

Golder mot Storbritannien, (Serie A, vol.18), dom den 21 februari 1975.

Deweer v. Belgien, (Serie A, Nr. 35), dom den 27 februari 1980.

Håkansson & Sturesson v. Sweden, Series A, Nr 171, dom den 21 februari 1990.

Oberschlick mot Österrike, (Serie A vol.204), dom den 23 maj 1991.

Pfeifer och Plankl mot Österrike, (Serie A vol.253) dom den 25 februari 1992.

Europakommissionen

X v. Tyskland, App. No. 1197/61, beslut den 5 mars 1962.

Nordström-Janzo & Nordström-Lehtinen v. Nederländerna, App. No. 28101/95, beslut den 27 november 1996.

De Haes och Gijssels mot Belgien, App. No. nr 199983/92, dom den 24 februari 1997.

Suvoaniemi mot Finland, App. No. 31737/96, beslut den 23 februari 1999.

Dikme mot Turkiet, App. nr 20869/92, dom den 11 juli 2000.

Engelska rättsfall

Mann v. Nunn (1874) 30 L.T. 526.

City and Westminster Properties (1934) Ltd. V. Mudd [1959] Ch. 129.

Investors Compensation Scheme v. West Bromwich Building Society [1997] UKHL 28.

Watford Electronics Ltd v Sanderson CFL Ltd [2001] EWCA Civ 317.

Amerikanska rättsfall

Mitchill v. Lath, 160 N.E 646, 647 (N.Y 1928).